

A muzeológia — közügy

Napjainkra örvendetesen kiterjedt múzeumaink hálózata. Míg valaha csak a nagyobb városok, történelmi nevezetességű helységek büszkélkedhettek ilyen létesítménnyel, most Töröcsvártól Máramaroszigetig és Gyergyótól Torockón át Székelyhídig falvak és kisvárosok sokaságának sikerült értékes gyűjteményt összehoznia, annak helyiséget biztosítania — egyszerűval intézményi rangra emelnie a vidék ereklyékben megtestesült hajdaniságának hajlékát.

Az viszont már kevésbé örvendetes, hogy míg egyik múzeum — sok esetben kincseinek értékétől függetlenül — bőven rendelkezik személyzettel, helyiséggel, bútorzattal, addig mások alig-alig tengődnek. S e helyzetnek — no meg más tényezőknek — a függvényében némely múzeum igen gazdag tevékenységet fejt ki falain belül és kívül, egyik-másik viszont alig-alig hallat magáról. Pedig hát a múzeum távolról sem csupán egyfajta kiállítás, amelynek termeiben horgolató vagy szundikáló nénikék várják a látogatókat... Szerte a világon és nálunk, a múltban és manapság minden valamire való múzeum élénk tudományos, kiadói, népművelői munkát végzett és végez. Gondoljunk csak arra, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület ásatásokat, tudományos tanácskozásokat, gyűjtéseket szervezett, lapot, füzetsorozatát jelentetett meg, se szeri, se száma hajdanvolt sok-sok águ tevékenységének (érdemes volna már megírni e kiváló régi intézmény átfogó monográfiáját például egy *Téka*-kötetben). Mi tűrés-tagadás ez bizony afféle „muszáj Herkules“-i erőfeszítés volt, de hát meglehetünk, meglehetünk-e valaha is mi enélkül? Ezeréves kulturális fejlődésünket a csanádi, a váradihegyfoki, a gyulafehérvári és a kolozsvári püspöki vagy apátsági könyvtáraktól, kódexmásoló műhelyektől meg iskoláktól kezdve a kellő intézmények hiánya jellemzi, s ennek nyomán az, hogy meglévő intézményeink — ezúttal nem tisztelet, hanem megvetés illesse a kivételt — eredeti rendeltetésüktől és szűkebb értelemben vett hivatásuktól eltérően, azt túlhaladóan, sok mindenhez hozzálátnak s több-kevesebb sikerrel meg is birkóznak a többletfeladatokkal.

Az *Acta Hargitensia* első kötetének megjelenése egész művelődési életünk számára örvendetes esemény. És úttörő jellegű — sok egyéb mellett — a tekintetben is, hogy egy megye négy, különféle aculatú múzeumának közös kiadványa, melyben ugyanakkor messzi tájak, más testvérintézmények képviselőinek tanulmányai is helyet kaptak. A tág keblű, széles karolás egyrészt a megyei művelődési tanács és a szerkesztők nagyvonalúságára vall, másrészt emeli az évkönyv jelentőségét; olyan kiadvány, amely a Korunk-délelőttök hagyományainak megfelelően alkalmas arra, hogy tanácskozást tartsunk megjelenése alkalmából, és az ünneplésen, a jókívánásokon túlmenően tárgyaljuk meg múzeumaink minden ügyes-bajos dolgát, egyben segítséget nyújtva szerkesztőinek a további eredményes munkához.

Jelezni kívánjuk, hogy a tanácskozás nem minden résztvevője nyújtotta be írásban hozzászólását, míg mások, akik nem vehettek részt személyesen, levélben fejtették ki véleményüket. Ez magyarázza, hogy az itt közölt szövegek némelyikében hivatkozás történik a tanácskozáson elhangzott, de összeállításunkban nem szereplő hozzászólásokra is. Minthogy az írásokat nem elhangzásuk sorrendjében közöljük, egyikük-másikuk előbbre került, mint annak a hozzászólásnak a szövege, amelynek megállapításait esetleg említi vagy idézi.

H. G.

Cseke Péter • Nemzetiségi művelődés és muzeológia

1. A tudományos munkálkodás hajlékai nélkül nincs szellemi élet, amiként anyanyelv nélkül elsorvad a gondolat maga — írta Benkő Samu a *Korunk* 1978. évi 1-es számában, rámutatván az elmúlt négy évszázad törvényerejű tanulságaira: tájainkon az intéstitúciótörémetség és -megtartás mindig az alkotó értelmiségi lét alapfeltételei közé tartozott. Következésképpen: művelődésünk, szellemi életünk teljes személyiségei egyebek mellett azért (is) fejthettek ki mához szóló és jövőbe sugárzó közhasznú tevékenységet, „mivel az elmúlt négyszáz esztendőben létrejötték,

időről időre megújultak, egyszerűen szakadatlanul funkcionáltak a kultúra intéstitúciói, az értelmiségi lét nélkülözhetetlen intézményei“.

Ha történelmünk legutóbbi három-négy évtizedét vesszük szemügyre, akkor azt kell mondanunk, hogy a korszak művelődéstörténetében az egymást feltételező tendenciák (az intézményteremtés és -megőrzés) lényeges hangsúlyeltolódással jelentkeztek. Pontosabban: a háború utáni években értelmiségünk legjobbjai történelmi feladatot teljesítettek azzal, hogy cselekvően részt vettek a nemzetiségi művelődés intézményhálózata létrehozásában. (Gondoljunk csak az anyanyelvű oktatás újjászervezésére az elemítől az egyetemi szintig, beleértve a csángó vidékek magyar nyelvű iskolahálózatának az életre keltését is; a romániai magyar sajtó hálózatának a kiépítése ugyancsak akkor kezdődött el; akkor zajlott a művészeti intézmények megteremtése, illetve a tudományos műhelyek megszervezése — el egészen a múzeumi hálózatiig.) A hőskorban még úgy tűnhetett, hogy a következő nemzedékek számára nem is marad más tennivaló, „csupán“ a szellemi folytonosság biztosítása, illetve a meglévő keretek bővítése a változó korok szükségletei szerint. Ám azóta volt alkalmunk tapasztalni, hogy ez a „csupán“ mit jelent...

Hogy a kettő közül melyik feladat bizonyult nehezebbnek, ennek eldöntéséhez nincs még történelmi távlatunk. Annyi azonban bizonyosnak látszik: mindkettő döntő jelentőségű.

Aki nem élte át azt a hősi korszakot (a fiatalabb nemzedékekre gondolok), és veszi azt a fáradságot, hogy átnézze a korabeli lapokat, az nem kis megindultsággal tapasztalhatja: milyen komoly erőfeszítés történt azért, hogy e művelődési intézmények létrejöhessenek. Az is hozzátartozik a korszak jellegzetes képéhez: egészen gyakori jelenség volt, hogy az egyetemi hallgató harmadéves korában már tanársegédként működött ugyanazon az egyetemen, amelyen tanulmányait folytatta; esetleg szerkesztőként dolgozott valamelyik lapnál vagy könyvkiadónál; vagy pedig szervezte azt a múzeumot, ahová az egyetem elvégzése után rögtön kinevezték igazgatónak.

Egy idő óta azonban kevesebb szó esik az intézményteremtésről, mi több, mintha a nemzetiségi művelődési intézmény fogalma is fokozatosan kiesett volna szóhasználatunkból. Az ún. második Forrás-nemzedék tagjainak még megadatott, hogy — 1968 táján — a közös lapindítás élményét átéljék; mások a televízió magyar szerkesztőségéhez vagy a Kritériumhoz, *A Héthez*, illetve megyei vagy tájmúzeumokhoz kerültek. Mindez — a lényegét tekintve — nem mond ellent annak a felismerésnek, miszerint az utóbbi évtizedekben az intézményteremtés és -megőrzés egységes folyamata megosztottá vált, s a hangsúlyeltolódás következtében a fiatalabb évfázatokhoz tartozó alkotó értelmiségiek jó része tulajdonképpen intézményen kívül reked. (Magam az intézménymegőrzést életem át a hetvenes években. 1968-ban egy nagy múltú hetilaphoz kerültem — jövőre lesz ötvenéves a *Falvak Népe* —, amelynek 1959 óta nem volt önálló szerkesztősége. Több mint egy évtizednek kellett eltelnie ahhoz, hogy a — még ma sem önálló — szerkesztőségi keret nagyjából kiépülhessen, ám a hajdan százezerrel háromezere csökkenett példányszámot azóta sem tudtuk tízezerrel magasabbra emelni.)

Persze, nagyon sok példát lehetne felhozni annak érzékeltetésére — és ez a hetvenes évekre különösen jellemző —, hogy a vidékre kerülő alkotó értelmiségi a tudományos munka szempontjából hátrányos helyzetben is (ha meg tud küzdeni a szellemi elbátortalanodás vagy — ami fokozottabb mértékben érvényesül —: elbátortalanítás körülményeivel) közhasznú munkát végez, létrehozza a maga egyéni személyes tudományos intézményét: meteorológiai állomást, községi múzeumot, vidéki képtárat szervez, szabadegyetemet és irodalmi kört kezdeményez, néprajzi és szociológiai kutatásokat végez, tanulmányokat és könyveket ír. Mindez igaz, szükség is van rá. A jelenség azonban tágabb összefüggésben meggondolkoztató.

2. Mostanában ugyanis szeretjük felkapni, „kifutni“ a tudomány szolgálatában vállalt egyéni hősiességeket. Pedig aligha igaz, hogy nekünk elsősorban hősökre volna szükségünk. Jól felszerelt tudományos intézményekre annál inkább. Olyan munkaközösségekre, amelyekről nemcsak elvárhatjuk, de meg is követelhetjük az erőfeszítéseket! Teljes mértékben igaz van Nagy Olgának, aki a jelenséget elsőként szóvá tette: „Mert jóllehet, vannak »csodák«, hősi erőfeszítések, és a jövőben is lesznek, a tudomány szolgálata mégiscsak azt kívánja, hogy ne csupán a »hősiességre«, hanem a kedvező feltételekre is építsünk!“ (*Egy tudományos pálya tanulságai*. Utunk, 1980. 42.)

S ezzel el is érkeztem mondanivalóm lényegéhez: művelődésünk és a múzeológia kapcsolatához. A továbbiakban idevágó tapasztalataimat próbálom rendszerezni. Hadd folytassam tehát azzal: amennyire örvendetes, hogy a *Korunk* szerkesztősége ezt a tanácskozást megszervezte, épp annyira bosszantó, hogy miért csak most kerített sort erre?! Számomra teljesen érthetetlen, hogy a múzeumokban dol-

gozó szakembereink miért nem sürgették hamarabb. Hiszen — tapasztalataim szerint — igénylik, hogy munkásságukkal foglalkozzunk; hogy eredményeik, gondolataik, elképzeléseik a sajtóban is hangot kapjanak. S még csak nem is személyes becsúgyból, ugyanis egyre nyilvánvalóbb, hogy szükségük van a közvélemény erejére, támogatására; múzeumfejlesztési terveiket is sok esetben csak a múzeum baráti körének hatékony közreműködésével, tényleges segítségével tudják tető alá hozni...

S ha ez az első muzeológiai tanácskozásunk, akkor azon már meg sem lepődhetünk, hogy eddig még nem született bár egy olyan tanulmány, amely a nemzetiségi művelődés és a muzeológia kapcsolatát vizsgálná. Legalábbis nekem nincs tudomásom arról, hogy valaki foglalkoznék e nagyon fontos kérdéskörrel. Pedig égetően szükség lenne a szóban forgó kapcsolat tudományos megvilágítására, elfogultságmentes elemzésére, értelmezésére. Hogy mire gondolok, azt leginkább egy konkrét példával tudnám érzékeltetni. Igaz ugyan, hogy Székelyhíd hamarosan várossá váló érmelléki nagyközség, de attól még a székelyhídi múzeum nem érmelléki. Jellegeiben nem az. Pedig már rég az lehetett volna, és a jelenlegi elképzelések szerint is azzá szeretne válni. Csakhogy az a kutató, aki a múzeum tudományos hírnevét megalapozta, több mint egy évtizeden át csupán félnormás állásban működhetett. A jelenség akkor válik ugyancsak meggondolkoztatóvá, ha azt is hozzávesszük, hogy hasonló nagyságú tájegységek hasonló módon létrejött múzeumai, amelyek a székelyhídival nagyjából azonos időben kezdtek meg működésüket az ötvenes évek elején, nemcsak megfelelő keretet, illetve tudományos munkaközösséget tudtak kialakítani azóta, hanem valóban rangos műhelyekké és (ha a szó itt nem is fedi a teljes valóságot) népművelési intézményekké nőhették ki magukat a hetvenes évekre. Székelyhídon pedig még mindig csak az egyéni hősiességtől várhatunk valamit...

3. A hetvenes évek nem indokolatlanul irányították érdeklődésünket a múzeumok felé. Ahogy erősödött az emberekben az önismeret igénye, már cseppet sem volt mindegy a nagyközönség számára sem, hogy a múzsák kertjében holt tárgyak gyűjteménye fogadják-e vagy pedig élő, eleven kultúra — a letűnt korok tárgyi és szellemi emlékeinek mához szóló üzenete, maradandónak bizonyuló foglalatban. Ezen túlménően ugyancsak lényeges az a tény, hogy ebben a periódusban felgyorsult a paraszti életformaváltás, amely valósággal rákényszerítette a kutatókat a meglévő múzeumi gyűjtemények bővítésére-gazdagítására. A tervszerűen folyó ásatások mellett a gyakori szórványleletek is serkentőleg hatottak a tudományos kutatások pázmájának szélesítésére. Nem célozom most e kérdéskör részletezésére, csupán azt kívánám jelezni, hogy ez a mennyiségi gyarapodás nagyon sok helyen szükségszerűen napirendre tűzte a múzeumbővítés gondját, felvetette a továbbfejlesztés távlati terveinek a kidolgozását. Bővül a sepsiszentgyörgyi, a székelykeresztúri, a szebeni, a zilahi múzeum; tudomásom szerint foglalkoznak a továbbfejlesztés gondolatával Gyergyószentmiklóson, Székelyudvarhelyen, Székelyhídon — hogy csak néhány olyan helységet említsek, ahol az utóbbi két-három esztendőben megfordultam.

Am a gyűjtemények gyarapodása, a múzeumok fejlődése egyben a múzeumi kutatók számának a növekedését is feltételezi. Miként sikerül a növekvő kereteket kitölteni? Meglátásom szerint ugyanis a megyei és a tájmúzeumok volnának hivatottak arra, hogy a vidéken élő, intézményen kívül rekedt, tudományos ambíciójú tanárok, orvosok, mérnökök stb. számára megteremtsek a kutatások alapfeltételét. És ahogy a vidéki múzeumaink megerősödnek, kiépülnek, ezzel párhuzamosan azt is tudatosítanunk kellene: miként épülhetnének be művelődésünkbe? Hogyan kapcsolódhatnának bele — az eddiginél jóval hatékonyabban — nemzetiségünk szellemi vérkeringésébe? Milyen részt vállalnak megoldásra váró művelődési gondjainkból? Mert jelen pillanatban — legalábbis nekem az a benyomásom — teljesen esetlegesek ezek a kapcsolatok.

4. A muzeológusokkal kapcsolatos egészséges társadalmi megítélés kialakításáért persze sokat tehetne a sajtó, a rádió, a televízió. Aminthogy tesz is. Csakhogy ezek a múzeumi sétákra invitáló, múzeumokat és muzeológusokat bemutató „anyagok” esetlegesen. Korántsem abból az alapállásból születnek, amely lehetővé tenné annak a feltérképezését: mit tesznek (illetve: tehetnének) múzeumaink művelődésünk tudati háttérzágának erősítéséért. (Az igazság kedvéért el kell mondanom, hogy a *Művelődés* mutatkozott eddig az egyetlen olyan folyóiratnak, amely érdemben próbál foglalkozni ezzel a kérdéskörrel. Talán illetlenség is részemről, hogy szóba hoztam a dolgot, minthogy ezeket a riportokat — a szerkesztőség nyomtatékos felkérésére és állandó sürgetése közepette — magam írom. Öszintén szólva: nem szívessen vállaltam el ezt a nagyon munkaidényes feladatot; mert úgy éreztem, hogy más irányú tevékenységemtől vonja el az időt; s ráadásul attól tartottam,

hogy érdektelenségbe fúl a sorozat. Legnagyobb meglepetésemre kiderült: az olvasásszociológiai felmérések szerint a lap olvasói megkülönböztetett figyelemmel kísérik, állandóan igénylik a muzeológiával kapcsolatos írásokat.)

5. Hogy a múzeumok rangja szellemi életünkben növekedjék, hogy a kutatók tevékenysége közüggé váljék, ezért — változatlanul hiszem — a legtöbbet még mindig a múzeumok tehetnek a továbbiakban is. Illetve azok a szakemberek, akiknek neve összeforrott intézményükkel. Egyik alkalommal baráti körben a következő próbát végeztem: ha azt halod, hogy Erdélyi Néprajzi Múzeum — ki jut eszedbe? És így tovább, sorra rákérdezve a székelykeresztúri, gyergyószentmiklósi, nagykarolyi, székelyhídi múzeumra. Aligha véletlen, hogy rögtön „beugrott” dr. Kós Károly, dr. Molnár István, Tarisznyás Márton, Németi János és Nánási Zoltán neve. Nem így azonban, amikor Marosvásárhelyt, Nagyváradot, Aradot, Temesvárt vagy Szatmárt hoztam szóba. Kiderült, hogy még az általános érdeklődésű — és a muzeológia iránt nem közömbös — értelmiségi ismerőseim sem tartanak számon tiz-tizenöt muzeológusnál többet.

Dr. Kós Károlyt szeretném idézni, aki egy múzeumi beszélgetésünk során, amikor még az Erdélyi Néprajzi Múzeum osztályvezetője volt, a következőket mondta: „Minden egyes múzeum tudományos rangját az adja meg, hogy mennyire értékesek gyűjteményei, és vannak-e olyan szakemberei, akik saját munkásságukkal is hírnevet tudnak szerezni a múzeumnak?” Nos, ha a nemzetiségi művelődés és a muzeológia kapcsolatát vizsgáljuk, akkor nem elégedhetünk meg annak a regisztrálásával, hogy a hetvenes években a múzeumi gyűjtemények látványos gyarapodásának lehettünk tanúi. A tendencia ugyanis nem érvényesült mindenütt egyformán. Alapos felmérés során kiderülhet: a gyarapodás mellett a stagnálásnak vagy pedig az elszegényedésnek a jelenségével is számolnunk kell némely helyzetben. Ami pedig a múzeumoknak hírnevet, tudományos rangot szerző kutatóinkat, szakembereinket illeti: pontosan tudnunk kellene, hogy hol működnek magyar nemzetiségű kutatók, hányan vannak, mit végeznek, munkásságuk miként erősítheti művelődésünket. Mert ha csak az előbb név szerinti említett kutatóinkat vesszük szemügyre, a következők derülnek ki: dr. Kós Károly és dr. Molnár István nyugdíjba vonult, Tarisznyás Márton fájdalmasan korán meghalt, Németi János és Nánási Zoltán pedig már nem dolgozik múzeumi munkakörben. Ritka az az eset, amikor az utánpótlás kérdése olyan szerencsésen oldódik meg, mint Székelykeresztúron: Molnár Istvánnak gondja volt arra, hogy tehetséges fiatalok vegyék át tőle a múzeum fejlesztésének, továbbépítésének gondját. De egyebütt mi történt?

6. Ismeretes, hogy a múzeumok nemcsak *tudományos műhelyek*, hanem *köz-művelődési intézmények* is ugyanakkor. Következésképpen számunkra nemcsak annak számbavétele a fontos, hogy az erdélyi múzeumokban dolgozó kutatók miként, milyen szakterületeken kapcsolódnak bele a romániai magyar tudományosság fejlesztésébe; legalább ennyire lényeges annak a nyomon követése is, hogy a megyei és a tájmúzeumok milyen feltételek között nőhetnek ki magukat *népművelési intézményekké*. Több helyen máris szép eredményeket értek el ennek a szerepkörnek a betöltésében. De miként a nélkülözhetetlen tudományszervezés kérdésében, itt is átgondoltabb programra lenne szükség. És a múzeumok közötti kapcsolatok kiszélesítésére. Ez a kapcsolat még a székelyföldi múzeumok között is akadozik, állandóan egyenetlenségre szorul. Holott arra volna szükségünk, hogy az értékek csereje zavartalan legyen az egész erdélyi (tágabb értelemben pedig az országos) múzeumi hálózatban.

7. Végezetül pedig — mivel a kérdéseket itt úgysem tudjuk kimeríteni — javasolnám, hogy a *Korunk* szerkesztősége közelebről szentelje valamelyik évkönyvét a muzeológiának. A sajtótörténeti-sajtótudományi, illetve a néprajzi évkönyv mintájára. Biztos vagyok benne: nagy sikernek örvendene.

Bodor András • Az Acta Hargitensia történelmi tanulmányai

A Hargita megyei múzeumok első évkönyve, az *Acta Hargitensia*, 496 lapon jelent meg, ebből 170-en történelmi tanulmányokat közöl, ötöt román, hatot magyar nyelven. A magyar nyelvűeknél román, a román nyelvűeknél magyar, valamennyinél idegen nyelvű kivonat tájékoztatja az olvasót a tanulmány tartalmáról. Tematika szerint három dolgozat régészeti, öt paraszttörténeti és birtokjogi, egy munkásmozgalmi, egy tutajozás- és gazdaságtörténeti, kettő pedig művelődéstörténeti kérdésekkel foglalkozik, a megye történetének lényeges, alapvető problémáit tár-

gyalja. Időben két tanulmány ókori, kettő középkori, a többi a XVIII. századtól kezdve a második világháborúig terjedő korszakból meríti tárgyát. Időbelileg az ókori és középkori témák között mintegy ezer év, a középkori és az újkoriak között csaknem 500 év (XIII—XVIII. század) kiaknázatlanul marad, bár az utóbbi időszakot némileg pótolja a XV. és XVI. századot felölelő könyvtörténet.

Sokatomondó a tanulmányok tárgyának területi számbavétele. Az első azt akarja kifejezésre juttatni, hogy az évkönyv a központosított dák állam megalapításának 2050. évfordulója alkalmából jelenik meg; ez az írás felöleli az egész ország területét, a többi elsősorban az egykori Csík megyére vonatkozik.

Udvarhely megye, bár az évkönyvet megjelenítő műzeumok közül kettő a területén működik, nincs képviselve egyetlen tanulmánnyal sem. Nyilvánvaló, ez a tény nem a szakemberek, hanem a szerkesztő bizottság kellő körültekintésének a hiányát tükrözi.

A szerzők közül négy megyén kívüli (három országszerte jól ismert régész: Petre I. Roman, Ferenczi István és Székely Zoltán), egy levéltáros, nyolc pedig a megyében dolgozó tanárok, levéltárosok, könyvtárosok soraiból került ki, ami nyilvánvalóan arra az örvendetes tényre utal, hogy Hargita megyében mintegy a régi tradíciót folytatva, kialakulóban van a helyi kutatók jelentős csoportja. Szükségesnek tartjuk, hogy a statisztikai felmérés után a közlés sorrendjében röviden értékeljük a tanulmányokat.

Petre I. Roman dolgozata a korai trák bronzkor művelődési alaprétégét elemzi. Ebben egyrészt a kő- és rézkorszak különböző kultúráinak folytatódását, majd asszimilálódását figyeli meg, másrészt az ezek átalakulását kiváltó külső hatásokat, főként az észak-pontoszi, a dél-balkáni és az anatóliai elemek befolyását. Az így kialakult folyamat eredményeként jött létre, először az Al-Dunánál, a korai vagy trák bronzkor. A tanulmány nagyszámú kő-, rézkori és kora bronzkori kultúrát szintetizál, óvatos elemzéssel megállapítja kapcsolatukat, s ha talán a laikus olvasó számára nehezebben érthető is, feltétlenül érdeklődésre tarthat számot.

Ferenczi István a Csíki-medence római kori és a római kor utáni régészeti és történelmi jelentőségét vizsgálva, először e terület fizikai földrajzi feltételeinek mesteri elemzését nyújtja, majd a régészeti leletek és az erődítések alapján megállapítja, hogy itt, a tárgyalt korszakban, népes szabad dák törzsek éltek, amelyek bár átvették a római műveltség számos elemét, nem kerültek római uralom alá. Ugyanakkor feltehető, hogy szoros kapcsolatot tartottak fenn a Kárpátokon túli rokon törzsekkel, a kárpokkal. E kapcsolatok alakulásáról, írott források hiányában, a tudományos kutatás Moldvában e korban használt vasfegyverek és -szerszámok alapos kémiái elemzése révén győződhetne meg, hiszen a Csíki-medencében lakó törzsek foglalkoztak vasmunkával. Zosimosz bizánci író tudósítása alapján, a szerző nem tartja kizártnak, hogy e törzsek a kárpokkal együtt a IV. század végén a hunok és a kirrek szövetségesei voltak. Ugyanakkor fontos, ezután elvégzendő feladatnak tartja az itteni dák törzsek helyzetének régészeti vizsgálatát a római visszavonulás utáni időkben. A tanulmány éppen az alapvető kérdések felvetésével és bizonyos régészeti feladatok körvonalazásával válik értékessé.

Székely Zoltán abból a valóságot tükröző megállapításból indul ki, hogy „Székelyföld számos várának eredetét még mindig homály fedi”. Ennek legalább részbeni eloszlátása végett a lemhényi „Álmos vár”-ban és a csíkrákosi „Pogány vár”-ban végzett értékes régészeti ásatásairól számol be. Az előbbi vár két szakaszban épült: először a négyszögű lakótorony, a donjon készült el, majd az azt körülvevő várfal. Az utóbbi egy ókori dák vár maradványain emelkedett, ezért korábban egyes kutatók dák várnak tekintették. A szerző megállapítása szerint mindkettő a XII—XIII. századból keltezhető, és beletartozott a feudális magyar királyság határvédelmi rendszerébe. Jelentőségüket akkor veszítették el, amikor a székelyek betelepítésével a határvédelem más alapokra helyeződött. Az erdélyi várak eredetének tanulmányozása ma a történetkutatás egyik fontos kérdése. Erről tanúszkodnak a már kész és készülöben levő dolgozatok. Ugy véljük, emelte volna az évkönyv színvonalát és fokozta volna az általános érdeklődést, ha a székelyföldi várak tanulmányozásának nagyobb teret szentel.

A gazdaságtörténeti és társadalmi kérdéseket tárgyaló tanulmányokhoz általános jellegű megjegyzésünk van. A tudományos értékelés megkívánja, hogy a helyi kérdéseket ne elszigetelten, hanem az európai fejlődés összefüggéseiben mutassuk be.

Az utóbbi időben számos külföldi szaktanulmány hívta fel a figyelmet arra, hogy a történelemnek szem előtt kell tartania az általános európai fejlődést, és a különböző területeken végbemenő átalakulásokat ezek mércéjével kell értékelnie. A megválaszolóra váró kérdés mindig az, hogy a változás mennyiben járul hozzá az általános fejlődéshez, az egész közösség előrehaladásához.

Király István azt vizsgálja, hogy a XVIII. század első felében a Habsburg-uralom milyen mértékben hatott Alsóik társadalmi rétegződésére. Eredeti levéltári kutatásokon alapuló szép tanulmánya először az adórendszer súlyosbodását, annak különféle formáit (*calculus*, fejadó, köztelherviselés, beszállásolás) mutatja be, majd az elnyomatás társadalmi vetületeit elemzi, amelyek a társadalmi struktúra módosulásában, a belső ellentétek kiéleződésében és a szabadság visszaszerzéséért folytatott harcokban nyilvánultak meg.

Pál-Antal Sándor az 1819–1820-as úrbéri összeírás alapján a gyergyói jobbagyviszonyokat tanulmányozza, 12 helység társadalmi keresztmetszetét nyújtva. Az adatok alapos, körültekintő elemzéséből nyert kép nemcsak a vizsgált területre, hanem nagy vonalakban az egész Székelyföldre ráillik. Eszerint a szolgáló népesség, jobbágyság, zsellérek számaránya itt kisebb, a nemesség gazdasági ereje pedig gyengébb volt, mint Erdély más területein.

Garda Dézső, a faipar történetének átvett ismerője a gyergyóremetei tutajozás XIX. századi helyzetét mutatja be. A tutajozás nehéz foglalkozás volt, de jelentős anyagi jövedelmet biztosított. Fellendülése lényeges társadalmi változásokat eredményezett, amennyiben hozzájárult a munkamegosztáshoz: a tutajkészítők, tutajosok, közbenjárók és kereskedők csoportjának a kialakulásához. A szegényebbek tutajosok, a tehetősebbek tutajkészítők, a kialakulóban levő kispolgárság a közbenjárók és a kereskedők szerepét töltötték be. A tutajozás fellendítette Gyergyóremete gazdasági életét, s jövedelemforrása volt a lakosságnak.

Nagy Benedek a XIX. század második felében és a XX. század elején lezajlott csiki parasztmozgalmakat és a munkásság harcának kezdetét tárgyalja, első sorban egykorú hetilapok tudósításai tükrében. Helyesen elemzi a jelentős változásokat, amelyek az 1871-es XXI. számú *arányosítási törvény*, vagyis bizonyos közös erdők, legelők felosztásával, magántulajdonba vételével kezdődtek meg. Ismerteti a változások kiváltotta zsendüléseket és az erdőkitermelés fokozódásával s a vasútépítéssel megnövekedett számú munkásság első megmozdulásait.

Szöcs János a Gyimesvölgye betelepüléséhez és a parasztmozgalmak történetéhez csiki parasztmozgalmakat és levéltári adatokat. Először a betelepülés okait, szakaszait és a kialakult viszonyokat elemzi. A betelepülés méreteire jellemző: a terület lakossága 1799-ben mindössze 550, száz év múlva, 1900-ban, már 8941. A hűbéri terheknek fokozatos növelése zsellérmegmozdulásokat váltott ki. Az első jelentősebb összetűzésre 1844-ben került sor. A századfordulón a belső harcok fokozódtak; közülük kihatásaiban a legfontosabb a Román Kommunista Párt által 1934-ben szervezett parasztfelkelés volt.

Amuliu Cheta *Az RKP vezette társadalmi és tömegszervezetek tevékenysége a mai Hargita megye területén az 1921–1938 közötti időszakban* című tanulmányának itt közölt első részében levéltári kutatások alapján és az egykorú sajtó felhasználásával a Román Kommunista Párt megalakulásának jelentőségét méltatja. Ezután az egykori Udvarhely és Csík megye 1930-as demográfiai képét, a lakosságnak foglalkozás szerinti megoszlását mutatja be. A viszonylagos gazdasági elmaradottság miatt a nehézségekkel küzdő lakosság körében jól érvényesült a párt vezető, szervező tevékenysége. A legaktívabb a már hagyományokkal rendelkező szakszervezet volt, melynek erős helyi szervei a párt vezetésével nagymértékben hozzájárultak a marosvölgyi sztrájkmozgalmakhoz (1923, 1925, 1927, 1929).

Antal Imre a Csík megyei erdőpanamáról írva, tulajdonképpen a közbirtokosság első világháborút követő felbomlási szakaszának viharos történetét, az 1921. évi földreform után szinte hihetetlen mértékben elburjánzó visszaéléseket mutatja be. A perben álló felek érdekeiket a sajtóban is érvényesítették, amelynek pártoskodó állásfoglalása nemcsak a helyi viszályokat, hanem az erdélyi magyar politikai élet megosztottságát, a vezetők elfogultságát, egyes csoportjaik elteltlen védelmét is tükrözték.

Nicu Vrabie az ASTRA csíkszeredai központi megyei fiókjának történetét vizsgálja fel a két világháború közötti időszakban. A szerző számos adattal szemlélteti a csíkszeredai fiók gazdag kulturális tevékenységét: előadásokat tartott, „nemzeti házakat”, olvasóköroket, népi könyvtárakat alapított, kiállításokat szervezett, de elhallgatja, hogy az ASTRA tevékenysége az egykori Csík megyében nacionalista és sovíniszta célok megvalósítását is követte. Ezért egész működését nem lehet azzal a megállapítással elintézni, miszerint „ez a szervezet nem értette meg, hogy »népneveléssel« nem változtathatta meg a kizsákmányolt parasztság anyagi helyzetét”.

A Hargita megyében található aldinákat (Aldus Manutius XV. századi olasz könyvkiadó, munkásságát utó dai a XVI. században is folytatták) Elisabeta Mauckenhaun ismerteti a könyvészeti szabályoknak megfelelően. A megyébe került aldinákat 1502 és 1588 között adták ki, és főként Cicero, Căesar, Valérius Maximus,

Lucanus, Firmicus és Tertullianus ókori szerzők műveit tartalmazzák, valamint néhány csillagászati, vallási és nyelvtankönyvet. Közülük a csikszeredai múzeumban hét, az udvarhelyi dokumentációs könyvtárban kettő, a csobotfalvi katolikus plébánia könyvtárában három található. Amint a szerző helyesen megjegyzi, az aldinák a reneszánsz és a humanizmus hordozói voltak, és hazánkban Olaszországgal fenntartott sokrétű kulturális kapcsolatát tükrözik. Történeti szempontból értékes adatokat szolgáltatnak az egykori tulajdonosok bejegyzései, mintegy igazolva Martialis szavait: *habent sua fata libelli*. Kettő például a dévai Barkóczy tulajdona volt, és 1720-ban került a csiksomlyói ferencesek könyvtárába, egy másik, melyet az udvarhelyi kollégium tanára, Kovács Mihály 1752-ben köttetett be, felsorolja azoknak a tanároknak a nevét, akik 1695-től évenként használták. A hasonló feljegyzések lehetővé teszik a könyvforgalom és a művelődés sokszor bonyolult és kusza szálainak nyomon követését.

Az évkönyv tanulmányainak ismertetése után néhány fogyatékosra is fel akarjuk hívni a figyelmet. Nem tartjuk eléggé egységesnek és alaposnak a tudományos apparátust, gyakoriak és néha egyenesen bosszantók a sajtóhibák (például a 16. lapon ez áll: „apariția și difuzarea inițială a secuilor cu gaură de înmănușare”, nyilván „securilor”-ról van szó); egyes tanulmányok túl hosszú időszakot ölelnek fel, s emiatt hiányzik belőlük a problémák kellő elmélyítése, és attól is jobban kell óvakodnunk, hogy minden emberi összvetkezésben, személyi ellenségeskedésben, verekedésben vagy gyűjtogatásban sokatmondó és nagy következményekkel járó osztályharcot keressünk. Sorolhatnánk tovább az itt-ott felbukkanó gyarlóságokat, formai és tartalmi elírásokat vagy éppen tévedéseket, de ezektől egyetlen hasonló jellegű kiadvány sem mentes.

Nem kétséges azonban, hogy az évkönyv történelmi tanulmányainak megjelentetése hasznos, értékes és további munkára serkentő eredmény. Arról tanúskodik, hogy bátran számíthatunk az itt működő román és magyar kutató történészek és régészek további munkájára, akik a múzeumok irányításával és segítségével feldolgozzák a megye gazdag múltjának még megoldásra váró történelmi kérdéseit. Gondolunk itt az őskor, a dák és római korszak számos problémájára, a székely eredet és megtelepülés izgalmas kutatására, a gazdag művelődéstörténet különböző, sok értéket rejtő ágaira, az aránylag nagyszámú székely értelmiség kialakulására és legjobbjainak tevékenységére, a Székelyföld gazdasági és társadalmi jellegzetességeire, a politikai történet jelentős mérföldköveire és, természetesen, a szocializmus építő jelen helyi vonatkozásaira és sajátságaira.

A Hargita megyei négy múzeum első közös évkönyve nagy szolgálatot tesz a hazai történettudomány gazdagítása, a nemzetiségi önismeret munkálása és bővítése ügyének. Ezért őszinte elismerés illeti a szerkesztő bizottságot, a négy múzeum munkaközösségét és a szerzőket egyaránt.

Szabó Attila • Természettudományok az Acta Hargitensiában

Múzeumi légkörben nevelkedtem — édesapám az Erdélyi Múzeum utolsó szerkesztője volt. A múzeumokban folyó tudományos munka iránti érdeklődés családi hagyományokban, a természettudományi vonulatok figyelemmel kísérése biológiai-földrajzi szakképesítemben gyökerezik. Emellett egy nemzetközileg számon tartott tudományos herbárium és maggyűjtemény munkatársaként bizonyos értelemben magam is múzeumi környezetben dolgozom. Emlékező feladatokkal szembesültem a természettudományos szakirodalom címszavainak szerkesztése közben. Magam megnyugtatóra tehát — mármint hogy nem vagyok teljesen illetéktelen — több érvet is felhozhatok. De ha arra gondolok, hogy a múzeumi munka sokkal több, mint adatgyűjtés és feldolgozás, hogy hatásában és szerepében inkább az oktatáshoz, mint a kutatáshoz mérhető, akkor, úgy érzem, nem vagyok illetékes, mivel tanárként nem dolgozhattam.

Az előttünk fekvő évkönyv — amint ezt már mások is említették — nem előzmények nélküli. A csiki, majd a csiki és gyergyói múzeum közleményei (1956, 1957, 1958) után a székelykeresztúri múzeum emlékkönyve előzte meg. Ez utóbbi (*A székelykeresztúri múzeum 25 éves évfordulója ünnepi tudományos ülésszakán elhangzott tanulmányok és közlemények*, 1971) 1974-ben jelent meg, és szempontunkból azért is jelentős, mert itt a természettudományi vonulat nyitja meg a tanulmányok sorát: Kristó András a homoródalmási Vargyas-surdok geomorfológiai problémáiról, Ipó László a kelet-erdélyi gyógylápokról, Kovács Attila a Rezhegység xerofil jellegű növénytársulásairól és a botanikus Pap Sámuel hagyaté-

káról értekezett, Pap Géza a Székelykeresztúr vidékének állatvilágában azonosított ritka fajokat foglalta össze, Kováts Lajos a Hargita övezetében megfigyelt ragadozómadarak helyzetéről közölt tanulmányt, Kohl István a közúti madárszerencsétlenségekre vonatkozó megfigyeléseit összegezte, Borsodi László a Csiki-medencében élő keresztessvipera-populációk rendellenességeit tekintette át, Vofkori László Székelykeresztúr településföldrajzi viszonyairól, Pító László az iskola és a múzeum kapcsolatáról, Kisgyörgy Zoltán meg Olasztelki Nagy Imre földtani hagyatékáról írt.

Ez a gazdag tematikájú tanulmányfüzér az akkori kötet negyedrészt foglalta el, és sejtetni engedte, milyen lehetőségeket tud kibontakoztatni a múzeum. Tudományos életünk vesztesége, hogy az emlékkönyv nem vált évkönyvvé. Milyen gazdag lehetett volna az egy évtizeden át rendszeresen gyarapodó közlemények sora!

Az *Acta Hargitensia I. 1980.* már címében is folytatást ígér, és szeretnők remélni, hogy évről évre megújuló találkozások első eseményét ünnepeljük most. Ehhez elsősorban az szükségsé, hogy a kötet jelenlegi szerkesztői (Miklóssy V. Vilmos szerkesztő, Nicolae Bucur felelős szerkesztő, Fülöp Lajos, János Pál, Zepezczaner Jenő) gondosan összegyűjtsék, megszerkesszék és évenként a művelődési bizottság asztalára tegyék az új köteteket. Gyakorlati tapasztalat, hogy a megszerkesztett tartalmak kéziratok megjelenése csak idő kérdése.

Ahhoz, hogy a következő kötetekben a természettudományos anyag még értékesebb legyen, a szerkesztőknek be kell látniuk, hogy nem mindig a hosszú tanulmány az értékes. Igazi értéket az érdekes technikájú, gondosan felvételezett, körültekintően és korszerűen értelmezett, pontosan jegyzetelt közlés jelent. Ezeknek a szempontoknak az érvényesítése sok előnnyel járhat: növeli az önfegyelmet és a dokumentálódás igényét, módszeres és rendszeres munkára szorítja a munkatársakat a terepen és otthon; a terjedelmi megszorítások kihúzzák a tanulmányból a semmitmondó bekezdéseket. Mindez a szerző és a szerkesztő pontosabb, gazdaságosabb munkáját segíti.

Azt, hogy a csiki múzeumi hagyományokban a természettudományos érdeklődés változatlanul erős, az *Acta Hargitensia* első száma is bizonyítja: bár ezek a tanulmányok a kötet végére kerültek, a teljes terjedelemnek közel a felét foglalják el (220 oldalt), szemben a néprajz kerekén 90 és a régészet-történelem mintegy 170 oldalával.

Továbbra is a számok tükrében vizsgálva, a természettudományos rész 18 tanulmányból 7 földrajzi (geomorfológiai, talajtani, hidrológiai, barlangtani), 4 botanikai (botanikatörténeti, farmakobotanikai, florisztikai és vegetációs), 3 természet- és környezetvédelmi, 3 madártani és 1 rovartani tanulmány. A 18 tanulmány összesen 25 szerző munkája — a közléseket nem a szerzők, hanem a közlemények Hargita megyei vonatkozásai foglalják egységbe. A szerzők között ugyanis jelentős marosvári helyi és kolozsvári, de medgyesi vagy tulceai szakemberek is vannak. A szerkesztők szándéka és feladata volt, hogy ezzel a kötetrel mércét állítsanak önmaguk és a jövőendő szerzők elé. Ezt a mércét nemcsak az egyetemi központok közismert és köztiszteletben álló szakemberei tarthatják magasan, de a múzeumi munkatársak és a tudományos kérdések iránt őszintén érdeklődő falusi-városi tanárok is. Úgy érzem, hogy a hozzájárulásuk erkölcsi értéke a tudományos munkakörülmények nehezebbé válásával egyenes arányban nő, éppen ezért a jövőben nem volna érdektelen feltüntetni a tanulmány szerzőinek munkahelyét és tudományos-élettrajzi adatait. Enélkül esetenként a recenzens is elbizonytalanodik: vajon maga tájékozatlan, vagy valóban egy új szerző első nyilvános jelentkezésének lehet örvendő tanúja.

Az *Acta Hargitensia* első számában a természettudományi tanulmányok sorát ez esetben is Kristó András egy geomorfológiai tanulmánya (*Csikszereda környékének geomorfológiája*) nyitja meg. Kristó széles körű irodalmi tájékozottsággal tekinti át a kutatások történetét, összefoglalja a kérdéskör kulcstanulmányainak fontosabb eredményeit, közli a terület geológiai szerkezetére vonatkozó újabb megállapításait, és lépésről lépésre vezeti le a domborzat mai formáinak a kialakulását. A közlemény — melyet jól áttekinthető térképvázlatok és tömbszelvények tesznek még szemléletesebbé — nemcsak mintaszerű regionális geomorfológiai szintézis, de az iskolai szakkörök, igényesebb turisták számára is hasznos összefoglalás.

Mészáros Miklós és Pásztóhy Zoltán tanulmánya (*Új adatok a lövétei és homoródkeménfalvi betakart felszín kérdéséhez*) egy fontos földtani részletkérdés eredeti megközelítése, és beillik egy nemzetközileg is nagyhatású eocén-tanulmány-sorozatba.

Múzeumi közleményekben viszonylag ritkábbak a talajtani témák. Szabó Endre és Nacsádi Bertalan *Adatok egyes Beszterce-Naszód, Maros, Hargita, illetve*

Kovászna megyei talajok fizikai és kémiai tulajdonságaival kapcsolatban című közlése interdiszciplináris összefüggésekre hívja fel a figyelmet. A talaj nemcsak mint a mezőgazdasági termelés egyik meghatározó tényezője lényeges, de humusztartalmának, radioaktivitásának közegészségügyi hatása is lehet. A szerzők hangsúlyozzák, hogy megközelítően helyes választ olyan kérdésekben, mint például a talaj humusztartalmának és a gyomorrák-statisztika alakulásának az összefüggése, csak meteorológusok, pedagógusok, antropológusok, orvosok, néprajzosok és szociológusok összehangolt kutatásainak az eredményeként remélhetünk.

Lévén Hargita megye a borvizek hazája, az évkönyv természettudományi részének egyik súlypontja a három hidrogeológiai, ásványvizekkel foglalkozó tanulmány (Jakab Kálmán, Makfalvi Zoltán, Péter Elek, Miklóssy V. Vilmos: *A bányapataki [Dél-Hargita] utóvulkanikus működések*; Makfalvi Zoltán—Péter Elek: *A Csiki-medence hévizei*; Szabó Árpád—Várhelyi Csaba: *Hargita megye ásványvizeinek radioaktivitása, kémiai összetétele és élettani hatásai*). Az első idézett munka a Kelemen—Görgény—Hargita kialudt vulkán sor egyik legaktívabb utóvulkanai működéseket mutató helyét ismerteti, ezt az alig pár négyzetkilométerre kiterjedő területet a Bányapatak-fejében, ahol a mofetta és szolfatara jellegű gázömlések, ásványvízforrások és mineralizált lápok védendő és védelemre javasolt különleges természeti együttest alkotnak. A terület szervezett védelme annál is indokoltabb, mivel jelentős turisztikai övezetben fekszik. A Csiki-medence hévizeiről készült összefoglalás jelentős kísérlet a hévizezőfordulások osztályozására és az ásványvizek tartalékai körzetesítésére. Szabó Árpád és Várhelyi Csaba tanulmánya nemcsak az ásványvízforrások radiokémiai és mikroanalitikai módszerekkel való elemzésének az eredményeit foglalja össze, de általános természetvédelmi követelményeket is a gazdaságos kihasználás érdekében szükséges javaslatokat is megfogalmaz.

A kutató, oktató, múzeumi és népművelő munka szerencsés ötvöződéséből született közlemény szép példája Kisgyörgy Zoltán és Dénes István tanulmánya a homoródalmási Orbán Balázs-barlangról. Másfél évszázad barlangkutatásának könyveszeti áttekintése és összehasonlító barlangtérképek szemléltetik az amatőr barlangkutatók hozzájárulását a barlangra vonatkozó ismeretek gyarapodásához.

A tanulmánykötetben tájképi és gazdasági szerepének megfelelően ugyancsak súlyponti helyzete van a növénytakaró tanulmányozásának. A múzeumi hagyományok jegyében kapott helyet a kötetben a Kis-Küküllő völgyében végzett flóra- és vegetációkutatás történetének az áttekintése (Kacsó Albert, Rácz Gábor), valamint a folyó forrásvidékének és felső folyásának gyógynövénytartalékait felmérő tanulmány (Kacsó Albert, Csedő Károly).

A kötet alapító szerkesztőjének, Miklóssy V. Vilmosnak terjedelmes tanulmánya Csikmindszent környékének flórájáról 493 növényfaj előfordulását jelzi egy viszonylag kis, mintegy 30 km²-es körzetből, és több ritka vagy érdekes növényfaj térképezéséhez szolgálatot elterjedési adatokat. Csűrös István, Csűrös Margit és Pálfalvi Pál (csikszentdomokosi tanár) a Csiki-havasok néhány növénytársulásának ökológiai jellemzése kapcsán 4 jellegzetes asszociáció (*Festuceto-Agrostetum tenuis*, *Festucetum rubrae montanum*, *Festuceto-Nardetum strictae montanum* és *Nardetum strictae montanum*) társulástani és cönológiai viszonyait ismerteti, és a csiki szörfűgyepek fajgazdagságára vonatkozó következtetések számos gazdaságilag is fontos ötlethez továbbgondolását sugallja. Flavia Rațiu tanulmánya a Hargita megye növényi génkészletének védelmével kapcsolatos kérdéseket tekinti át, és témaválasztásával számos új múzeumi feladatot is körvonalaz. Bár F. Rațiu elsősorban a természeti ritkaságok védelmére, a természetes génbankok megőrzésének fontosságára összpontosít, a múzeumi munkában a tanulmányfűzér szövegösszefüggésében új előremutató lehetőségek is felcsillannak — így többek között annak a különböző beavatkozások miatt ugyancsak pusztuló növényi génkészletnek a feltárásával és nyilvántartásba vételével kapcsolatos kérdések, melyet a jövőben például a megyei legelőgazdálkodási és erdészeti igazgatóságokkal vagy az erdélyi regionális génbank-fiókkal karöltve lehetne hasznosítani. Nagy-Tóth Ferenc az algológiai vizsgálatok természetvédelmi (szennyözödést jelző és bajelhárító) jelentőségét tárgyalja, annak hangsúlyozásával, hogy a szennyvíztisztítás biológiai és algológiai módszertainak jogosságát nem a szép beszéd, hanem szigorú közgazdasági számítások igazolják.

A múzeumi kutatómunka egyik hagyományos pásmáját, a rovartant, és ezen belül a lepkészetet Izsák Zoltán Gyergyószentmiklós és Gyilkos-tó környékének ritka lepké fajaira vonatkozó eredményei képviselik. Izsák egyes fajok életterének a védelmét hangsúlyozza; ezekben az esetekben is a génállomány védelméről van végeredményben szó — a ritka fajok kipusztulásával olyan genetikai vagyonnal tűnik végleg el, melynek pótlására az embernek semmi esélye sincs. Ezeknek a veszte-

ségeknek az előrejelzése, az ésszerű védekezési lehetőségek körvonalazása időszerű múzeumi feladat.

A tanulmányok sorát három ornitológiai írás zárja. Kohl István 164 madárfaj Hargita megyei életére vonatkozó 1642 terepmegfigyelését összegezi, és pontos helymeghatározásaival értékesen egészíti ki a Románia madárfaunájára vonatkozó ismereteket. Ezen a ponton érdekes párhuzam kívánkozik a dinamikus elterjedésű madárfajok és a helyhez kötött növényfajok chorológiai adatainak a közlési módja tekintetében; a jövőben a modern chorológiai módszereket használó adatközlés elengedhetetlen követelmény a tudományos pontosság, korszerűség tekintetében.

Korszerű táplálkozásökológiai tanulmányt közöl Kiss J. Botond és Höhn Károly a gyurgyalgal biológiájának és életmódjának ismeretéhez az Erdélyi-medence viszonyai között, és érdekes megfigyelésekkel járul hozzá Molnár Lídia egy közönséges, de igen érdekes városi madár, a feketerigó etológiájának az ismeretéhez.

Közérdekű az a felsorolás, mely az évkönyv végén a Hargita megyei Néptanács Végrehajtó Bizottságának 120/1980-as végzése értelmében a megye területén védelem alá helyezett természeti értékeket sorolja fel.

E seregszemle megerősített abban a meggyőződésben, hogy múzeumi kiadványaink multidiszciplináris jellege ismét korszerűvé vált; fontos szerepe van mindannak a feltárásában, rögzítésében és befolyásolásában, ami az egyre gyorsabban változó környezetünk különböző pászmáiban történik. A múzeum a maga nemében egyedülálló, kitűnő szervezeti keret, itt ezek a változások történelmi, néprajzi, társadalomtudományi, népgazdasági és természettudományos összefüggéseikben érzékelhetők. A múzeológus így gyakorlati előnyhöz juthat ott, ahol hátrányos létszámkeretek miatt szerteágazó feladatok megoldására kényszerül. Ahhoz azonban, hogy ezt az előnyt valóban kihasználhassa, meg kell őriznie nyitottságát, állandóan követnie kell a világ tudományosságában zajló változásokat, munkatársainak figyelmét fel kell hívnia az új irányzatokra, igényekre. Ez részben ellentmondásban van azzal az elsődleges múzeumi követelménnyel, mely a megbízható adatfeltárást, adatrögzítést és bemutatást tekinti a munkatárs legfontosabb feladatának. Az időbeosztás kérdése — személyes adottság; fejleszteni lehet, megtanulni kevésbé. Ami viszont a modern adattároló módszerek kimunkálásába fektetett ésszerű többletmunkát illeti, ez hosszú távon feltétlen kifizetődő, s szolgálatába kelendő állítani az elkövetkező évek adatgyűjtő, tanulmányíró munkáját. És akkor egy újabb évtized múlva, a kilencvenes évek elején teljes 10 esztendő évkönyvsorozatok résztanulmányaiból olyan területi és országos jelentőségű összefoglalások születhetnek, melyek egyetemes összefüggésben is megállják a helyüket. Itt látom a hazai múzeumi kutatómunka távlati jelentőségét — az alkotó energiák tervszerű feltárásában, mozgósításában és kibontakoztatásában. Ebben a pászmában az anyanyelv használatának a szorgalmazása országos érdek. Tapasztalati tény, hogy az anyanyelven fogalmazott közlés kevesebb lazaságot, fogalmazásbeli és szerkesztésbeli hanyagságot tűr, nagyobb tudományos fegyelmet követel. A tanulmányok pedig részben kivonataik, részben a belőlük készült szintézisek révén nemzeti és nemzetközi szinten mindenki számára hozzáférhetővé tehetők. Jó példa erre az az immár 10 esztendő óta Aluta-kötet, mely a sepsiszentgyörgyi múzeum gondozásában gazdag természettudományos termést bocsátott résztanulmányok formájában a szakterületek rendelkezésére (1969 és 1977 között 42 tanulmányt).

Dr. Kós Károly • A vidéket vállaló muzeológus-néprajzkutató

Tarisznyás Márton életművéről

Tarisznyás Márton (1927—1980), a XVII. században Gyergyóba települt örmény kisiparos család sarja, az elemi és középiskolát Gyergyószentmiklóson végezte, a történelem-földrajztanári diplomáját a kolozsvári Bolyai Tudományegyetemen nyerte. Az egyetemen részt vesz a néprajzi tanszék munkájában, s már ekkor önálló néprajzi gyűjtést is végez. Még diákként megbízatást kap a gyergyói tájmúzeum megszervezésére, amelynek megnyitásától (1952) haláláig vezetője. Múzeumi teendői mellett minden idejét a kutatómunkának áldozta, számos néprajzi és történelmi dolgozata jelent meg. Három évtizedes munkássága eredményeinek javát önálló kötetekben tervezte közreadni, de csupán az elsőt (*Gyergyó néprajza*) készítette elő kiadásra. A hirtelen halál múzeumi munkahelyén érte, 1980. október 9-én.

Fel éve, hogy Tarisznyás Márton készülő könyvéhez egykori tanítójával, azóta is állandó szurkolójával „előjáró”-t íratott, ugyanerre máris az a feladat hárul, hogy a tragikus hirtelenséggel befejezett egész életműről próbáljon képet alkotni. Milyen örömmel forgatta akkor az idősödő etnográfus a Tarisznyás-kötet kéziratát, amelyben népismereti kutatásunk rangos továbbfolytatásának biztosítékát is látta! Hogy aztán most annál nagyobb veszteségként érzékelje a lesújtó valóságot.

Ki is hagyta el néprajzkutatásunk összeácsolódó tutaját? Hol is állott a közös munkában? Mi mondanivalója lehet az ittmaradottak számára? Munkája megje-
lenését követően bizonyára sor kerül majd kutatói érdeklődési körének, szem-
pontjainak és módszerének a részletes elemzésére. Most inkább csak a Tarisznyás
Márton tevékenységét kezdettől figyelemmel kísérő idősebb kartársnak a halálhírt
önkéntelenül követő tünődéseit, töprengéseit, gondolatait próbálom körvonalazni.
Tarisznyás Márton a köztudatban mint a Gyergyói Múzeum megteremtője, gyara-
pítője és ismeretterjesztője élt. Kétségtelen, hogy az egykori tanárjelöltnek magam
is elsősorban tájmúzeumi hálózatunk akkoriban (1948 körül) tervezett kiépítésében
szántam szerepet. Így kezdte el már akkor egyik legismeretlenebb székelyföldi tá-
junk múzeumának szervezését, amely 1952-ben hivatalosan is megnyílt. A nemrég
negyedszázados fennállását ünneplő gyergyószentmiklósi múzeum elismerten egyike
az ország jól megalapozott, helyesen meghatározott arculát és szerepét közzéte
művelődésében kiválóan betöltő tájmúzeumainknak, s az épp ötvenéves vezetőjéről
is mint néprajzi muzeológiánk kiválóságáról emlékeztek meg. Nem hivatalnoka, ha-
nem lelke volt múzeumának.

Találó hát Cseke Péter megjegyzése (*Művelődés*, 1978. 6.), hogy Tarisznyás
úgyszólván „együtt nőtt fel” a magateremtette intézménnyel. De talán én sem
tévedtem, amikor évekkkel előbb meglátogatva a szép múzeumot, azzal „gratulál-
tam” vezetőjének, hogy valójában nem is tett „egyebet”, mint kialakította maga
körül a kutatómunkához alkalmas környezetet. Mert a múzeum a néprajzkutatás
gyergyói központja is lett.

A néprajzi muzeológus és kutató azonosulása a klasszikus értelemben vett
etnográfusok sajátossága. Gondoljunk csupán a kolozsvári múzeumszervező nép-
rajzprofesszorra, Herrmann Antalra, fiatalabb munkatársaira, Jankó Jánosra
vagy Orosz Endrére (a századforduló és a századelő éveiben). De gondolhatunk
akár Haáz Rezső székelyudvarhelyi és Vámszer Géza csíkszeredai, majd pedig
Molnár István székelykeresztúri és a fiatal Gazda Klára sepsiszentgyörgyi mun-
kásságára, amelyben a múzeumi gyűjtő-dokumentálódó és a feldolgozó-értelmező
kutatómunka egymást kölcsönösen segítő-kiegészítő szerves egészet alkot. Ebből
a fajtából valónak mutatkozott kezdettől fogva Tarisznyás is. Ezért egyáltalán nem
„lepett meg” a múzeum kitűnő elhelyezése, gazdag gyűjteményei és „elevenége”,
s magától értetődő volt az is, hogy az évek során publikált dolgozatai mellett írat-
tartó polcán több kötetre való kézírata is jegyzete halmozódott fel.

1958 óta a *Csiki és Gyergyói Múzeumok Közleményei*, a *Muzeul Național*, a
Könyvtári Szemle, az *Aluta*, a *Korunk*, a *Népismereti Dolgozatok*, az *Acta Har-
gittensia* és más időszaki kiadványok egyre gyakrabban közölték a „vidéki” ku-
tató írásait is, azonban a publikálásnak ez a mértéke messze elmaradt a munkái
„adminisztrálásához” különben sem értő Tarisznyás valóságos munkássága mögött.
Ezért gondolt mindinkább önálló tanulmánykötetre. Egy halála előtt pár nappal
kelt levelében a *Gyergyó néprajza* kötet mellett megemlíti a gyergyói erdők nép-
rajzát, a gyergyói társadalom néprajzát, a hazai őrménység történeti néprajzát és
múzeumi tapasztalatait bemutató kötetek tervét. Ha utóbbi négy kötetnek ösz-
szeállítására már nem is maradt ideje, maga a terv önmagában is kutatói életműve
részeként tekintendő. Az ittmaradottaktól függ, hogy a többé-kevésbé feldolgozott
anyagból mennyi értékesíthető néprajzkutatásunk számára.

Tarisznyás Márton kutatói műhelyének közelebbi elemzésére érdemlegesen
a már előkészített kötete és további hagyatéka kiadását követően kerülhet ugyan
sor, azonban itt is kiterhetünk néhány körülményre. Ő „kezdettől” néprajzosnak
készült. Már középiskolásként népszokásokat gyűjtött, érettségi biztosa, Gunda Béla
egyetemi néprajztanár a vizsgáztatás folyamán felfigyel a népi életmód és hagyó-
mányok iránti érdeklődésére. És bár egyetemi éve alatt a Bolyai Tudományegye-
temen már nem volt önálló néprajz szak, a történelem—földrajz szakot azért vá-
lasztja, hogy ezzel is majd az idő és tér dimenzióiban látó-gondolkodó etnográfus
lehessen. Ugyanakkor legszorgalmasabb hallgatója Nagy Jenő *A magyarság
néprajza* s e sorok írója *Románia néprajza* című kurzusainak, továbbá a néprajzi
gyűjtés módszerét és a néprajzi muzeológia kérdéseit tárgyaló fakultatív kollégium-
mórnak, valamint rendszeres résztvevője a múzeumi gyakorlatoknak. Többbször
említette, hogy Imreh István a néprajznak a történelem felől, *Tudomány: János pe-*

dig a földrajz felől való megközelítésében volt nagy segítségére. Még diákként tagja volt a szociográfia módszerét is alkalmazó városnéprajzi kutatócsoportunknak, árucseré-néprajzi kutatóútamon elkísérve pedig módja nyílt a tájak közti és a népek közti kapcsolatok működésének, a néprajzi jelenségek térbeli mozgásának konkrét megfigyelésére. A későbbiek során mindezen irányokban kitűnő kutatási terepül kínálkozott Gyergyó és városközpontja, Szentmiklós.

Döntő körülmény volt kutatói tevékenysége szempontjából a munkahely. Egyetemi éve alatt a néprajzi tanszéken már gyakornoki teendővel megbízott, majd pedig „kitűnő”-vel végzett ifjú nem kért magyarázatot, hogy miért nincs számára állás az egyetemen. Megelégedett azzal, hogy az általa Gyergyóban szervezett kis múzeumhoz került „mindenes”-nek. Elég erősnek érezte magát, hogy vállalja a szülőföldön való profétaság és a kisvárosi léghő nehezségeit, az „elvidékesedés” veszélyeit. Bebizonyította, hogy jó idő- és útiköltség-beosztással, levelezéssel és telefon útján a távolság ellenére is lehetséges a nagy szakkönyvtárak, gazdag múzeumi gyűjtemények és levéltárak bűvárlása, továbbá a szakemberek és a szakmabeliek rendszeres konzultálása.

Ugyanakkor igazolta, hogy a szakmai tájékozottság és lépéstartás érdekében így hozott áldozatokért valóságban kárpótol a vidéki munkahely kétségtelen előnye, amely lehetővé teszi a valóban elmélyült és sokoldalú — emberközelből való, a tájjal és közösséggel szoros kapcsolatban történő s ugyanakkor a határtudományokkal is kiegészülő — korszerű komplex népismereti gyűjtő- és kutatómunkát. Így hát vidéki kutatóként nem csupán folytatója volt egy szép hagyományokkal rendelkező tudósi létformának — gondoljunk csak például Bod Péter, Benkő József, Orbán Balázs, Szinte Gábor, Szendrey Zsigmond, Orosz Endre, Vámszer Géza és mások munkásságára —, hanem ennek a mai lehetőségeket felhasználó és így a korszerű igényekhez alkalmazható továbbfejlesztője is lett. Hogy néprajzi kutatóhálozat, egybehangoló egyesület vagy akár mércét jelölő tanszék híján, a csekély számú kutató egymástól távoli és különböző munkahelyeken való szétszórtságában (amikor még az utánpótlás is jórészt vidéken elhelyezkedett önkéntesektől várható) milyen jelentősége van a Tarisznyás-féle következetességgel megszervezett munkahelynek, nem szorul külön bizonyításra. Közismert, hogy például az utóbbi évtizedben közölt néprajzi szakkikkek, dolgozatok, monográfiák jelentős részben (beleértve Tarisznyás munkáit is) ilyen egyenként kialakított és jórészt vidéki műhelyek termékei.

Mindjárt a háborút követően — a szakképzett etnográfusok megfogyatkozásával (Haáz Ferenc és Sándor Gábor halálával, Gunda Béla és K. Kovács László eltávozásával), egyes dilettáns munkák jogos bírálatának a néprajztudomány egészére történő vétkek általánosításával és a néprajzosképzés fokozatos megszűntetésével — egyelőre elejtődött a saját központi kutatóintézet létrehozása. Addig is egy, főleg a vidéken dolgozó értelmiségiek önkéntes munkájára alapozó tájmúzeumi hálózat mutatkozott — sajátos feladata mellett — a népismereti kutatás folytonosságát is biztosító keretnek. Az egyetemista Tarisznyás Márton még megérte az 1946-ban kezdődő és „hivatalosan” Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesülettel (és ennek „tájmúzeumi és népkutatói ügyosztálya”-val) együtt megszűnt, valójában azonban még pár évig továbbgyűrűző tájmúzeumi mozgalmunkat (l. *Miscellanea Ethnographica*, 1947. 74—76.). E tájmúzeum-szervező, népműemlék-katasztroterező és néprajzi adatgyűjtő hálózat munkájában Győrbíró Pál (Torockó), Kiss Béla (Hétfalu), Krizsovánszky László (Szék), Makkai Endre (Nyárádszereda), Molnár István (Székelykeresztúr), Morvay Pál (Bánffyhyud), Nagy Ödön (Mezőköbölkiút), Tökés Béla (Végvár), Vámszer Géza (Csikszereda) és mások mellett legifjabbként Tarisznyás is részt vett a gyergyói tájmúzeum szervezőjeként. Így korán magáévá tehetette azt a gyakorlati alapelvet, hogy az egymástól távol eső pontokon gyűjtésre-kutatásra vállalkozók közötti munkamegosztás elsősorban területi. Hiszen az önkéntes vállalkozás fő rugója is a szülőföld iránti elkötelezettség, illetve a munkahely adta táji-népi környezetbe való intellektuális betájolódás szándéka. Tarisznyásra, a mindkét említett rugó mellett, még külön serkentően hatott az is, hogy Gyergyó a legkevésbé ismert néprajzi tájaink egyike.

És bár a vidéken néprajzi munkára vállalkozó témaválasztásánál eleinte fontos meghatározó az alapfelkészültség és a hajlam, jórészt már kezdettől felelősséget érez a környék népi kultúrája egészének feltárásáért, hacsak nem talál a munkát megosztó társakra, maga igyekszik majd elvégezni. Így kerített sort Tarisznyás is — múzeumi munkája, gondjai mellett — a környék hagyományos népelete egyre több oldalának a tanulmányozására és feldolgozására, hogy aztán negyedszázados tudós munka után, többünk sürgetésére-biztatására is, elérkezettnek lássa az időt eredményei összefoglalására: hogy dolgozatait végleges formába öntve s fejezetek gyanánt egymáshoz illesztve felépítse belőlük nagy művét, a Gyergyó néprajzát

tárgyaló köteteit. Hogy a vidéki munkahelyeken, az egymástól távol való dolgozás mennyire nem jár szükségképpen elszigetelődéssel — a már említettek kivül —, látványos bizonyítéka volt Tarisznyás otthoni gazdag kézikönyvtára is. Igaz, nem sajnálta az utánajárását és a pénzt sem egy-egy szakmunka megszerzésére. Noha nagyon megromlott a látása, mégis „otthon volt” a teljes hazai szakirodalomban, jól tájékozott a nemzetközi néprajzkutatás által kínált összehasonlító anyagban és módszertani eredményekben. Ugyanakkor konkrét kutatói feladatának tartotta a gyergyói népélettel és népi kultúrával kapcsolatos mégoly kevés adatot is tartalmazó irodalom — gyakran százévesnél is régebbi újsághírek — felbúvárlását és kicédulázását. Így állíthatta össze Gyergyó teljesnek mondható népismereti magyarázó bibliográfiáját, amely egymagában is a szerző iránti örök hálára kötelez minden nyomába lépőt.

A néprajzi tájakban való gondolkodás, tervezés azonban nem csupán a gyűjtők-kutatók munkahelyi szétszórtságából, illetve a vidékre kerülésükből következő „kényszerűség”. A néprajzi tájak, csoportok, egyes települések feltárása a néprajz számára éppoly alapvető jelentőségű, mint például a történelem számára a forrásközlések. A néprajzi kiadványok közt elsőrendű helyet foglalnak el a tájmonográfia jellegű munkák, amelyek minden néprajzi műhely sűrűn használt kézikönyvei. Pótolhatatlan kára a népismeretnek, hogy az Orbán Balázs hatalmas sorozatával (*A Székelyföld... 1868—1873*) kezdődő, majd Jankó János *Kalotaszeg* és *Aranyosszék* (1892, 1893), Lázár István *Enyed vidéke* (1899) című néprajzi monográfiáival és Malonyay Dezső kalotaszegi és székelyföldi népművészeti köteteivel (1907, 1910) folytatott lánc az első világháború után eluralkodó irodalomközponitú tájékozódás következtében jó két emberöltőre megszakadt. A második világháborút követően az újabb néprajzi tájak felé tett tájékozódó gyűjtőútjaink s az ezeket követő közös monografikus kutatásaink eredményei is csupán két-három évtizedes késéssel válhatnak a kutatómunka eszközeivé és nemzetiségi önismeretünk építőelemeivé. Így késlekedett Tarisznyás Márton Gyergyó néprajzát tárgyaló kötetének kiadásra való egybeállítására is, egészen szerzője kidőléséig, holott az egyes részek (tanulmányok) elkészültéről már 15, 20, 25 éve tudunk.

Mert Tarisznyás már diákkora óta tudatosan készült a „neki jutott” néprajzi táj, Gyergyó feltárására: már ekkor jelentkezik néprajzi gyűjtési technikát és módszert tanulni városnéprajzi, mezősegi és kászoni kutatócsoportjainkba. „Úgy látom — írja 1961-ben —, hogy néprajzi kutatásunk mostani szakaszában legfontosabb [...] a különböző vidékek néprajzi jellegzetességeinek alapos megismerése, leírása, mert további következtetésekre csak ezek alapján van lehetőség.” Lehetséges, hogy az egyetemes néprajztudomány jelenkorában, amelyet olyannyira jellemmez az újabb és újabb irányok, nézőpontok, módszertani ötletek harcias bejelentésének vagy szellemes kifejtésének gyakorlata, Tarisznyás e (magánlevélben írt) mondata túl egyszerűnek is tűnhet. Viszont kétségtelen, hogy — a néprajzkutatásunk állását ismerők és továbblépésén gondolkodók szemében — figyelemreméltó igazságot tartalmaz. Állításának megfontoltságáról tanúskodik egész céltudatosan épített kutatói élete, pályája, jelentőségéről pedig életműve: a további nemzedékek fontos kutatási bázisul szolgáló tájmúzeum és a sűrűn használt kézikönyvnek mutakozó mintaszerű tájmonográfia.

Tarisznyás Márton Apácziaival együtt vallotta: az igazi dicsőség tettekre épül, nem ingatag hírnévre. Választott hivatását fontos társadalmi szolgálatként felfogó, munkájának élő, a szereplésektől épp ezért tartózkodó „tudatosan szerény” ember volt, ki még az életből is munkahelyén és feltűnés nélkül távozott.

Az ittmaradottakra hárul, hogy az idő előtt megszakadt élet szívós munkásságának eredménye, szellemi hagyatéka lehető teljességében mindenki számára elérhető értéké váljék. Így él majd köztünk tovább Tarisznyás Márton mint a vidéket tudatosan vállaló elhivatott szakember példaképe.

Ferenzi István • A jobbítás szándékával

Gazda Klára, a néprajztudomány művelőinek körében közmegebecsülésnek örvendő sepsiszentgyörgyi kutató helyesen utalt a múzeumok tudományos tevékenységének jelentőségére. A Hargita megyei múzeumok első évkönyve mindannyiunknak örömet szerző megjelenését ünnepelvén, ezúttal nem a szorosabban vett műzeumi kérdésekről (az anyagoknak és az azokkal kapcsolatos eljárásoknak a művelődési javak egyik csoportjába tartozó tárgyak tartósításában játszott szerepéről, a művelődéstörténeti javak nyilvántartásának rendszeréről, eszközeiről stb.)

óhajtók beszélni. Mindössze a múzeumok — egyesektől kétségbe vont — tágabban értelmezett tudományos kutatási jogáról, az ezzel kapcsolatos teendőkről szerelnék szólni. Gazda Klára a valós helyzetre, az abból természetesen adódó feladatok időszerezésére figyelmeztetett. Határozottan ki kell állanunk az alábbiak mellett.

A múzeumi tisztviselők feladatkörét kár és vétek beszorítani az igazgatási-pénzügyi nyilvántartás szűk keretei közé. A korszerű nyilvántartás száraz adattömkelegének a földolgozásán kívül bizony rájuk hárul a szó szoros értelmében vett tudományos kutatás is. Félreértések elkerülésére azonnal el is mondom, mire gondolok. A múzeumi módszertani kérdések tanulmányozása mellett az említett tudományos kutatásnak „önként” két ága adódik: 1. A múzeumi állagot adó tárgyi anyag tudományos módszerekkel való lehető legalaposabb vizsgálata, magyarázása, értékelése, más szóval földolgozása és 2. a terepen való gyűjtés, egy-egy múzeum tájegységében való megfigyelések, terepvizsgálatok, régészeti ásatások eredményeinek elemzése. Mindennek természetesen nem szabad önmagáért valónak lennie. Az eredmények közzétételével kisebb-nagyobb mértékben gyarapíthatók a tájismeret anyagai, bővíthető helytörténeti tudásunk stb. A különféle tudományágakban megvalósított nevezetesebb eredmények elérhetnek az országos összegezés szintjéig is, s így — idővel — országos jelentőségű tanulmányok, értekezések megírásában is közrejátszhatnak. Ez azonban csakis a közlés biztosítása után valósulhat meg. Effajta újabb lehetőség teremtődött a Hargita megyei múzeumok évkönyve megjelenésével. Ez a kiadvány egyúttal a közönséggel kialakuló kapcsolat egyik lehetősége. Márpedig a tömegek nevelése egyike a korszerű múzeum fő feladatainak. Egy-egy kiadványsorozat — a felkért külső munkatársak betérjesztette (nemegyszer tágabb földrajzi kereteket felölelő) anyagoktól eltekintve — bármely múzeum vagy múzeumcsoport alkalmazottai tudományos tevékenységének tükrö. Egyfajta „bizonyítvány” mind a „hasznosító” intézmények szellemi munkásai, mind a különböző értelmi és tudásszintű, más- és másféle képzettségű olvasótömegek felé.

A fentebb megvillantott gondolatokból kiindulva a Hargita megyei múzeumok első évkönyve megjelenését számottevő művelődési téttként kell elkönyvelnünk. Az előttem főszojalók helyes észrevételével egyetértve elmondható, hogy nem elődtelenül látott napvilágot, ám ebben az alakban mégis csak első, ígéretes lépésnek számít. A szerkesztő bizottság tagjai — nagyon helyesen — mindennek előtti helyismereti jellegű írások, tanulmányok kiválogatásával, közlésével igyekeztek bevilágítani Hargita megye sok, eddig fehér foltként szereplő történelmi-néprajzi-természettudományi kérdése egyikének-másikának a homályába. Gazda Klára megjegyzésével mindenben egyetértve, a kedvező szerkesztő bizottsági állásfoglalás ellenére mégis nagyon hiányolok valamit. A sok és sokféle tanulmány csupán elenyésző részben terjed ki a tulajdonképpeni múzeumi anyag, a múzeumi kutatások eredményeinek bemutatására, holott — véleményem szerint — elsősorban ezeknek kellene nagyobb számban kitölteniük a tartalommutatót. Lehetetlen, hogy erre az alkalomra a Hargita megyei múzeumok számos más munkatársának ne lett volna kész, eredeti írás a tarsolyában.

Jóllehet a kötet szerkesztői igényességre törekedtek, nem ártott volna alaposabban megszünni a tanulmányokat. Az értekezések színvonalának megkívánható egyenletessége rajzos ábrázoláson meglehetősen hullámzó görbeként jelentkeztek. Kiváló írások mellett gyengébbek is elő-előfordulnak. Igaza van Székely Ferencnek: „Az évkönyv mostanig kiadatlan tanulmányokat közöl. Más kérdés azonban, hogy ezek milyen mértékben hordozzák az újat, hisz — és ez eléggé feltűnő — egyes dolgozatok megrekednek már ismert tények újraközlésénél, változatlan szempontok alapján történő újratárgyalásánál [...] és néha egyes oldalakon a tudományoskodás veszi át a tudományosság helyét.” (Hargita, 1980. november 2., 261. [3403.] sz. 3.) Noha Székely megjegyzései a természettudományi jellegű közlésekre vonatkoznak, áttételesen a társadalomtudományi írások egy részére is érvényesek.

Jövőre való tanulságképpen: a szerkesztő bizottság más-más tárgykörrel foglalkozó tagjainak legyen bátorságuk az ezután közlésre benyújtandó, a mércét meg nem ütő írásokat visszautasítani. Ehhez ajánlatos lenne külső segítséget, jártas szakemberek véleményét is kikérniük!

Saját szerkesztőbizottság-tagi tapasztalataimból kiindulva, az évkönyv szerkesztő bizottsági tagjainak a közlésre elfogadott anyagok nyomdába kerülése után is nagyon ajánlatos lenne tartaniuk a szerzőkkel való kapcsolatot, sőt az 1. és 2. korrektúrát is átnézetniük velük. Így bizonyára el lehetne kerülni az 1. kötet főszövegében, de különösen a jegyzetekben bolházzható, olykor még értelmet, is változtat, sajnálatosan sok sajtóhibát. Az erdélyi régészet egyik, életművével és magas tudományos erkölcsiségével messze kimagasló alakjának, a régész és érmész Kovács Istvánnak ismeretes közmondást változtató, de nagyon igaz szavai szerint: „Madarat tolláról, kutatót jegyzetei alaposágáról ismerhetni meg!”

Kár a szerkesztő bizottság tagjainak a szerző jóváhagyása nélkül „belejavítgatnia” a tanulmányok szövegébe. Kérdés: mennyivel jobb a nyelvérzékük egyes szerzőkénél? Vajon a szerkesztő bizottság tagjainak mi lenne a véleménye (kinek nem inge, ne vegye magára!), ha netán a nem anyanyelvükön nyomdafestéket láttott tanulmányuk magyar nyelvi rövid tartalmi ismertetését nem maguk állítanák össze, másnak adnák ki „alberletbe”, és az a kivonat idegen szakkifejezésekkel teletűzdelve, főlháborítón helytelen mondatszerkesztéssel, a szerzőtől egészen eltérő stílusban, de az ő nevével jelzetten látna napvilágot?!

Előzetes műveletként, még a kötet anyagának összeállítására előtt szétküldött fölszólító körlevélben nem ártott volna bizonyos egységes szerkesztési szempontokat közölni a belső meg a külső szerzőkkel; úgy, miként a hatvanas évek elején Dragomán Pál dr., a marosvársárhelyi múzeum akkori igazgatója cselekedett a Maros tartományi múzeum évkönyve (*Studii și materiale. Muzeul Regional Tirgu Mures*) I—III. kötetének a szerkesztésével kapcsolatban tett előzetes lépésként. Ez az előre-gondolás lényegesen megkönnyíthette volna mind a szerkesztők, mind a műszaki szerkesztés feladatait, mind a szerzők helyzetét! Mert bizony a szerkesztés tekintetében is megfigyelhetők fogyatékoságok, következetlenségek, az egységesítő módszeresség hiánya...

Hinni szeretném: az első évkönyv letagadhatatlan érdemei mellett, előbb említett s más hibák, hiányosságok csak az I. kötet árnyoldalai maradnak, a II.-ből már eltűnnek. Nem bírálni akartam, de jó tanácsot nyújtani jövőre.

A Hargita megyei múzeumok évkönyve megjelenésének ünneplése rendjén engedjék meg néhány általánosabb jellegű kérdést fölvetnem. Égetően sürgős és jelentős a múzeumi személyzet utánpótlása. A helyüket megállni is tudó fiatal magyar múzeumőreink száma — sajnos — egyre csökken, múzeumtani fölkészültségük, gyakorlati ismereteik is hiányosak. Országos viszonylatban sem sokkal jobb a helyzet. Az egyetemek tanrendjéből, a régészetével, néprajzával együtt nagyon érezhetően hiányzik az elméleti és gyakorlati múzeumtani alapismeretek bővebb előadási anyaga. Csupán a rövidebb-hosszabb, de több apró csoportra szakítottan, általában eléggé felületesen és a szétföredezettesség miatt korántsem egyöntetűen vezetett termelési gyakorlatok kínálnak e tekintetben távolról sem elegendő és ki nem használt lehetőséget.

A középiskolai tanároknál — sajnos — jóval alacsonyabb múzeumi javadalmazásért hol jobban, hol kevésbé állhatatosan helyt álló múzeumi személyzeti tagok továbbképzése is — mindennemű jóakarattal ellenére — messze elmarad a növekvő követelmények mögött. Az ötéves körforgással visszatérő továbbképző tanfolyamok csak általános, és nem is mindenre kiterjedő, széles körű alapismereteket föltételező, elmélyített tudásanyaggal vértéznek föl, távolról sem avatják be a jelentős „műhelytitkokba” az úszni nem tudó vízbe dobathoz hasonlóan a feladatok sokféleségével, tömkelegével megbirkózni nem vagy csak alig tudó fiatal múzeumi alkalmazottakat...

Az idő s a helyzet folyvást parancsolóbbá váló követelményének megfelelően meg kell oldanunk a fiatal tudományos múzeumi alkalmazottak továbbképzését, aránylag rövid időközökben fölváltva más és más múzeumok keretében szervezett, megfelelően kiválasztott, tapasztaltabb, idősebb muzeológusok irányításával, közreműködésével lebonyolított tapasztalatcseréjét. Évente legalább egyszer-kétszer ezt a Korunk rendezte múzeumi kerekasztal-értekezletet is meg kellene tartani.

Következésképpen: szívvel-lélekkel csatlakozom az előttem fölszólalók egyikétől fölvetett egészséges ötlethez: időről időre, mindig más és más megyében, rendszeresen, ütemesen meg kellene tartani a múzeumi tudományos személyzet többnapos találkozóját.

Fölszólalásom végén hozakodom elő a Hargita megyei múzeumok első évkönyvével kapcsolatos személyi sérelemmel. A Csíkszeredai Hargita Megyei Múzeum 36/9/1978. sz., 1978. január 25-i keletű körlevelével tudomásomra hozta, hogy „... Hargita megye négy múzeuma 1978-tól rendszeresen évkönyvet számít kiadni. Terv szerint a megye területére vonatkozó régészeti, történelmi, néprajzi és természettudományi dolgozatokat jelentünk meg. Számítunk az Ön dolgozatára és azt mindig nagy megtiszteltetésnek vesszük...” Nos, ennek a megtisztelő fölszólításnak eléget téve idejében elküldtük Ferenci Gézával közösen összeállított, *Régészeti-héprajzi kutatások a Nagy-Küküllő vízgyűjtőmedencéjének felső részében 1957—1970 között* című, előzetes jelentésnek szánt tanulmányunk másfél nyomdai ívnyi terjedelmű második részét. A szerkesztő bizottság titkára azóta egyetlen sor írással sem értesítette a nevezett szerzők egyikét sem az anyag sorsáról. Korrektúrárt sem kaptunk. Tanulmányunk egyszerűen „kőd előttem, köd utánam”-ot mondott. Nyilván nem is jelent meg. Helyette a csíkszeredai művelődési napok egyikén, 1978. március 20-án elhangzott *Considerații de ordin arheologico-istoric privind*

importanța depresiunilor Ciucului în epoca romană și postromană. (Problema dacilor liberi în estul Transilvaniei) című, jegyzetekkel ellátott előadásom szövegét jelentették meg a Hargita megyei múzeumok 1980. évi I. kötetében, a rosszul összeállított (fogalmazási elveimmel merőben ellenkező, idegen mondatzerkesztésben, szavakban „túltengő”) magyar nyelvű kivonattal, 60-at meghaladó, nem egy esetben értelmet zavaró sajtóhibával. A kézen-közön kimaradt tanulmány társszerzői egyikének kérdezősködésére a szerkesztő bizottság titkára csak annyit válaszolt: az anyag másutt már megjelent románul, nem volt értelme újból közölni. Ennek az állításnak az egyik része igaz, de ezzel kapcsolatban mindjárt fölvetődik három kérdés: 1. Ha a Hargita megyei múzeumok évkönyvének kiadása nem húzódott volna kerek három (!) évig, anyagunk ott jelent volna meg elsőként! 2. A Hargita megyei olvasóközönséghez el nem jutó kiadványban, a kolozsvári Erdélyi Történelmi Múzeum évkönyvében, az *Acta Musei Napocensis* (csak 1979-ben megjelent) 1978. évi, XV. évfolyamában (85–99.) közreadott anyag jóval kevésbé részletező Hargita megye múltját illetőleg; a magyar nyelvű változatot viszont újabb megfeyteni vélt történelmi, régészeti adatokkal szándékoztunk közreadni. Többek között fölvetettük a *Nyikó* víznévnek a *Nyék* törzsnévvel való kapcsolata lehetőségét.* Különös gondtal kutattuk és írtuk le a Székelyudvarhely és Korond között bejárt, egy helyütt át is metszett, határozottan a gyeplőséghez tartozott töltésszakaszokat, valamint más, XI–XII. századi, tehát kora középkori leleteket. Nézetünk szerint sikerült továbbá megfeytenünk az oroszhegyi ún. „Szent László” kápolna titkát is. 3. Megjegyzem, hogy a mi anyagunk Hargita megye nyugati részéről való ismereteinket gyarapította volna, tehát a Bodor Andrásról joggal megjegyzett fel-tűnő úr helyét lett volna hivatott betölteni... Véleményem szerint a szerkesztő bizottságnak ez a méltánytalan magatartása, a kérdések ilyenképpen kezelése a jövőben semmiképp nem ismétlődhet meg.

Antal Imre • Élünk lehetőségeinkkel

Elöttem a csíkszeredai múzeum egyik régebbi kiadványa; benne a múzeum időszakonként megjelentetett közleményeinek célja így fogalmazódik meg: **állandó kapcsolatot tartani fenn a múzeumi munka művelőivel, tudósokkal és múzeumi dolgozókkal; széles körben népszerűsíteni és fejleszteni a múzeumi gyűjtés mozgalmát; segíteni és ismertetni az iskolákban, művelődési otthonokban működő történelmi és néprajzi szakkörök tevékenységét; ismertetni a múzeumban folyó munkát és a múzeum gyűjteményében őrzött anyagokat; a nép és föld, jelen és múlt ismertetése; segítségnyújtás a szocialista jövő kialakításához.**

A megyeközpontok múzeumainak a tudományos kutatások kezdeményezőivé, irányítóivá és segítőivé kell válniuk. Ha ezt a szerepet sikerül betölteniük — tehát nem a terméketlen viták, okoskodások gócpontjai, hanem a tudományos élet művelői és összefogói lesznek, akkor különböző kiadványaik is a kor követelményeinek megfelelően magasabb színvonalat érnek el. Miért mondom ezt? Ha nem is tipikus jelenség, de itt-ott találkoznak olyan kiadványokkal, amelyek felelőtlen szerkesztés nyomán kerültek nyomdába, majd a könyvpiacra. Íme egy példa. 1979 végén Mihai Stratulat szerkesztésében gyönyörű kötésben jelent meg román nyelven a Hargita-monográfia. Ezt nemsokára követi a magyar nyelvű kiadás is. A könyv ugyan Bukarestben jelent meg, de a 26 szerző Hargita megyei. Ezért az eset ide kíváncsodik. A könyvet, amely a megye „monográfiája”-ként jelent meg, nem kell mélyrehatóan tanulmányozni ahhoz, hogy az igénytelenség és a színvonalatlanság példájáról győződhessünk meg. Ezúttal csak néhány példával, a benne előforduló éktelen helyesírási és tárgyi hibákkal szeretném kijelentésemet alátámasztani, hangsúlyozva, hogy nem az egész könyvet akarom minden szempontból elemezni.

* Ennek értelmében a Nyikó név az ősiségben (1113: Nec; 1156: Nek; 1165: Nichw, olv. Nyjiku, Nyjiku stb.) közzsájon forgott nyék 'kerítés, sövény', átvitt értelemben 'határvédő berendezés', 'gyepűelem' szavunk tájnyelvi változata, származéka is lehetne. Talán a közsöböl törzsi névvé „nemesegett” Nyék nevének, nevezetesen a törzsünk fehér (színű) jobbszárnya (kis részben) jóval a telegdi székelyek előtt ide telepített népességének feladata a XI. század végére a Görényi-hegység—Hargita nyugati lábaitig terjedkedett hűbéri királyságnak a keleti végvárpító tevékenységéhez lenne fűzhető, illetőleg az idevezényelt törzstörődék (?) jelenléte ezzel a védelmi sávval kapcsolatos feladatok ellátásával látszik összefogható lenni. — A kérdés végleges megoldása természetesen további összehangolt régészeti, történelmi, nyelvészeti vizsgálatot követel; föltételezésünket nem tartjuk végleges eredménynek!

A 37. lapon a szerzők a megye területén talált régészeti leleteket, lelőhelyeket ismertetik. Egyeseket közülük pontosan meg is neveznek: Tisza III. kultúra, Wietenberg és Laténe települések, dák kerámia. Ugyanakkor ilyen megfogalmazásokkal tűzdelik meg az ismertetést: találtak még „más két települést”, vagy „valamint másokat is a XI—XII. századból”. De hogy miknek vagy kiknek a települései voltak azok a más vagy mások, erre már nem találunk feleletet. Ezért fölösleges is a megemlítésük. A 38—39. lapon feltüntetett térkép melletti kronológiai jelmagyarázatban a népvándorlás korszakát a hűbériség, majd ezt a korai (!) hűbéri társadalmi rend követi. A könyv, pontosabban a szerzők alapvető hibája, hogy a tulajdonfőnevek, személynevek írásában nem járnak el egységesen, a helyesírás szabályait nem tartják tiszteletben. Például a 42. oldalon Nagy György, Gyepesi Ambrus, Bán András és Ioan Sigismund szerepel, vagyis hol magyarul írják, hol meg a vezeték- és keresztnévet is románra fordítják. A 151. lapon feltűnik Ioan Căianu neve, hogy ugyanő majd a 232. lapon Ioan Kajoni néven jelentkezzék. A 47. lapon az 1848-as forradalmár még Gál Sándor, de a 205.-en már egy betűvel meggazdagodva Gáll Sándorként szerepel. A 201. lapon egymást követő mondatokban szerepel Tamási Áron és Tomási Áron. A 204. lapon Cserei Mihály helyett Cserei Kihályról olvashatunk, a következő lapon a kommunista hős Simó Gézát Simon Géznak írják. A 47. lapon az 1848-as forradalom egyik ütközetének színhelye, a Nyerges-tető — több költőnk ihletője — „Săua (Nyerges)”, a 200. lapon „Nierghes” néven bukkan fel. A sok tatárbetörés közül Csíkszéket kettő érintette súlyosan, az 1661. és 1694. évi pusztítások. Ez idő tájt más tatárbetörés Csikban, a történelem tanúsága szerint, nem is volt. Am a könyv szerint a 44. lapon 1658—1660- és 1697-ben árasztották el a tatárok Csikot. Már 1968-ban tudottá vált, hogy a csíksomlyói iskola alapításának időpontját pontosan nem ismerjük, de az iskola létezéséről az eddig ismert első írásos emlék 1630-ból való. És lám mégis, a 200. lapon ezt a dátumot 1668-cal cserélik fel, a 151.-en pedig az iskola alapítását az 1667—1669-es évekre teszik. A 200. lapon „Ioan Căianu” nevét említi, aki 1676-ban Csikban lerakja a „nyomatás kezdeteit”, és aki a „Codex Kajoni”-ban népdalokat jegyez fel. Ugyanez az Ioan Căianu a 204. lapon található adat szerint nyomdát alapít, ugyancsak Csikban, de ezúttal 1669-ben. A 210. lapon kapásból sorolnak fel megyei vagy megyei születesű képzőművészeket, köztük alig kezdőket, de az immár világhírűvé vált érdemes művészről, a csíki származású Mátyás Józsefről vagy Izsák Mártonról nem történik említés. Művészi kivitelezésű képek teszik díszesebbé a könyvet. Közöttük egyiken egy csodálatos nárciszréten székely legény incselkedik egy román leánnyal, és mellettük román fiú öleli nem éppen közömbösen a székely leánykát. Sokatmondó kép: a megyében élő románok és magyarok régi és örök testvériségét fejeznék ki. De lám, a kép alatt szöveg: „Hargita megyei népviselet.” Hát az így párosított fiatalok képe alá nem talál egy felirat. Különben is Hargita megyében van román, székely és csángó népviselet. Az ausztráliai vagy kanadai néprajzkutató nézheti a képet, és gondolkozhat azon, hogy most már ez a hargitai népviselet román-e, magyar-e vagy mindkettő, s ha mindkettő, akkor melyik ifjú pár öltötte fel a román népviseletet, és melyik a magyart? Mert ugyebár a képnek is dokumentációs, információhordozó szerepe van. Persze azt is megemlíthetjük, hogy a *Székely népviselet* fejezetben egyúttal a hargitai színjátszásról, kórusmozgalomról, művelődési otthonokról, könyvtárakról, műemlékekről is olvashatunk. Sorolhatnánk tovább a hibák sokaságát, de csupán az a célunk, hogy rádöbentsük az illetékeseket az írás felelősségére.

A könyv — az előszó tanúsága szerint — ismeretforrásul szolgál propagandisták és nevelők, munkások és vezetőkérdések, tanulók és egyetemisták számára. Nem tudom, ezt a célját tudja-e teljesíteni. Olyan téves információkat közöl, amelyek az esetleges eddigi ismereteinket is összekuszálják, bizonytalanná teszik.

Felvetődhetik a kérdések: jó-jó, de mit keres a csizma az asztalon, az említett kiadvány az általunk tárgyalt témakörben? Hogy értsen mindenki belőle! Vagyis a példát éppen azért hoztam fel, hogy igazoljam: hozzáértő szakemberek nélkül fércmunkák születnek, amelyek többet ártanak, mint amennyit használnak. Azokban a városokban, amelyekben nincsenek jelentős tudományos fórumok, kutatóintézetek, főiskolák, egyetemek, a tudományos munka felelősségteljes feladatait a múzeumoknak kell magukra vállalniuk. Mint ahogy az is igaz, hogy az illetékes szerveknek is igényelniük, nem pedig mellőzniük kell a múzeumok, dokumentációs könyvtárak, levéltárak szakembereinek munkáját, mert különben megszügyenítő hibákat követhetnek el.

„Szocialista államunk politikája messzemenő lehetőségeket biztosít az ország területén élő nemzetiségeknek, lehetővé teszi, hogy anyagi és szellemi javak alkotásával hozzájáruljanak a kultúra közös kincstárának gyarapításához. Am ezekkel a lehetőségekkel tudni is kell élni! Ha viszont a lehetőségeket, az erők felméré-

sének és összpontosításának kérdését szem elől tévesztjük, akkor a vidéki kiadványok egy másik sajnálatos jelenségével találkozunk: elindítanak valamit, ami a legjobb esetben rendszertelenül fog megjelenni, rosszabb esetben pedig egy-két szám megjelentetése után megszűnik. Konkrétan: a Csíkszeredai Múzeum 1956-ban *A Csíki Múzeum Közleményei* címmel kiadványt indított, amelyet 1957-ben és 1958-ban még kétféle követett. Aztán megszűnt minden, még az emléke is eltűnt. Huszonkét évnek kellett eltelnie, amíg (most már a hargitai múzeumok égése alatt) nagy nehezen sikerült az *Acta Hargitensiá*t megjelentetni! Nem azért, mert huszonkét év alatt a mai Hargita megye területén nem lett volna, aki kezébe vegye a dolgokat, és tovább szerkessze a közleményeket. Ó nem! Egészen más semmiségeken múltott az adott lehetőségek jobb kihasználása. Ezért ma aggódva, féltő szeretettel figyeljük az *Acta Hargitensia* és a hozzá hasonló vidéki kiadványok további pályáját. Engedjessék meg, hogy egy kicsit most „hazabeszéljek”. Közlési lehetőségeink leszűkítettek. A *Revista de istorie*, a *Revista arhivelor*, az *Analele de istorie* vagy a *Magazinul istoric* hasábjaira nagyon nehéz behatolni. Maradna tehát e téren az a lehetőség, amelyet a vidéki kiadványok biztosítanak. Ezért kell e lehetőségekre fokozottabban felfigyelni nemcsak a vidéken dolgozó, hanem a tudományos központokban, egyetemi városokban kutató nemzetiségi értelmiségiek érdekében is. Ezért kell jól, igényesen, becsülettel és magas felelősségtudattal, távolabbi perspektívák szellemében sáfárkodni a lehetőségekkel.

Persze, még sok mondanivalónk volna arról, hogy múzeumainknak, dokumentációs könyvtárainknak, levéltárainknak vonzaniuk kellene a kutatókat, nem pedig válogatott módszerekkel, elzárkózással s főleg bizalmatlansággal elriasztani őket. Arról ne is beszéljünk, hogy a különben szép és színvonalas múzeumi rendezvényeket nem munkaidőben, délelőttöként kellene rendezni, amikor csak a nyugdíjasok mehetnek el, hanem olyan időpontban, amikor minden érdeklődő részt vehetne ezeken a megnyilvánulásokon, s ezzel lehetőség adódna másoknak is a véleménynyilvánításra. Mondanivalómat Vitos Mózesnek, a *Csikmegyei Füzetek* szerzőjének a múzeumok hivatásáról a századfordulón megfogalmazott szavaival zárom: „Egy múzeum a múlt századok folyamán élő nemzedékek, a létűn századok megifjádó emlékeit őrzi, és tartja fenn, időről időre, nemzedékről nemzedékre, amelyben Múlt, Jelen és Jövő testvériesen ölelkeznek keblük minden kincsét kínálva az újrálé emberiség ezreinek.”

Miklóssy V. Vilmos • Erősítsük a tudományos jelleget

Az a tény, hogy a szerkesztőség erre az immár hagyományos rendezvényére — a *Korunk*-délelőttökre — a muzeológiát és a kötetünket tűzte napirendre, kétszeresen is öröm, megtiszteltetés számomra. Így hát mint muzeológus és mint az *Acta Hargitensia* szerkesztője és társszerzője köszöntöm a *Korunk* ezen vállalkozását, és őszinte elismerésem fejezem ki, hiszen nemzetiségi művelődési és tudományos életünk egyik rég várt területe kerül megvitatásra.

Az elhangzott vélemények közül jó néhány épülésünkre szolgál. Azt is kifejezésre kell juttatnom azonban, hogy egynéhány hozzászólással nem értek egyet. Szóvá tették, hogy az évkönyvünkhöz beérkezett anyagok nem mindegyike került a kötetbe. Hát kérdem én, melyik az a fórum, amelyik minden beérkezett kéziratot közöl? Mi több mint húsz kéziratot tanácsoltunk el (megjegyezni kívánom, hogy minden egyes dolgozatot előzetesen szakvéleményeztettünk, még akkor is, ha szerzője a tudományok doktora); egyszerűen nem ütötték meg a közölhetőség mércéjét. Kezdvé a tárgyi tévedésektől el egészen a dilettáns „felfedezésekig” fordultak elő bennük. Újraközlést sem vállaltunk.

Sajnos, az *Acta Hargitensia* sem kerülte el a nyomda ördögét. De kissé furcsán hangzik a szó — „hemzseg a sajtóhiba” — annak ajkáról, aki saját maga javította dolgozata kefelenyomatait. Nem szeretnék kérdezz-felelek játékot űzni, csupán azt jegyezni meg, hogy az évkönyvünk olyan, amennyire értettünk hozzá, és melléállunk. Ezért van az egyes tudományágak dolgozatai között számbeli eltérés, ezért hiányzik közlemény a megyei múzeumi apparátus jó néhány tagjától. Bizonyára az is feltűnő, hogy a dolgozatok nem éppen recens írások. Így van, hiszen sokat vajdított az évkönyv, amíg az 1977-ben kelt „Az évkönyv szükséges voltáról” szóló memorandum-e kötetben megtestesült. Úgy hiszem, Hargita megye múzeumainak ez az első együttes évkönyve nemzetiségi létünk egyik kifejezője, és a továbbiakban még inkább az kell hogy legyen, hiszen, ha jól számba vesszük, kiderül, az *Alután* kívül csak a csíkszeredai *Acta Hargitensia* közöl magyar nyelven

múzeumi vonatkozású dolgozatokat. Az induló kötet ugyanakkor a jövőt is jelezni kívánja, amikor önnönmagát *Évkönyv — Anuar — Jahrbuch*-nak nevezi.

Ami a múzeumügyet illeti (e helyen szándékosan nem használok a muzeológia vagy muzeográfia megnevezést), két vonatkozást szeretnék szóvá tenni. Egyik a vidéki múzeumok tudományos munkája, másik a múzeumok népművelő tevékenysége. Mind hazai, mind nemzetközi vonatkozásban előtérbe került a múzeumok közvetlen népművelő szerepe. Ettől még a múzeumok tudományos jellege jöttányit sem csökken. Sajnos, vidéki múzeumainknál — tisztelet a kivételnek — nem ez a helyzet. A vidéki múzeumok tudományos tevékenysége természetesen helyi jellegű, mondhatnám azt is, hogy a hiányzó táj kutatási tudományos intézményeket helyettesítik. Hátrányos helyzetben vannak, hiszen valamely tudományág művelésére sokszor még egyetlen kutató sem kerül, és ez magában hordja a kontárság veszélyét. De a vidéki kutatóknak a dokumentálódási lehetősége is korlátozottabb. Az ottani szakkönyvtárak, szakmai eszközök csak részben tartalmazzák a szükséges dokumentálódási és műszerezettségi anyagot. A hátrányt még az is tetézi, hogy érthetetlenül rendkívül ritkán engedélyezik egy-egy központban a dokumentálódást, a szakemberrel való konzultálást. Márpedig nem létezik múzeumi tevékenység, de még népművelés sem, tudományos előmunkálat nélkül. Azt pedig — gondolom — senki sem vitatja, hogy egy muzeológusnak nem elégséges a házi könyvtára mellett az egyetemi évek idején szerzett „szellemi-szakmai bagázs”, hogy ne is beszéljek a még hiányzó egyetemi muzeológusképzés szükségességéről.

Ami a múzeumok közművelődési szerepét illeti, örvendetes a változás; az egykori zárkózott, közönséggel nem sok kapcsolatot tartó intézmények népművelési rendezvényei egyre látogatottabbak, és fokozott érdeklődésre tartanak igényt. De sok helyen az figyelhető meg, hogy a közművelődésben vállalt szerep nyomán a múzeum pótolhatatlan munkája marad el. Sőt, a rosszul értelmezett „közművelődési intézmény” szüleménye az lett, hogy a múzeumok más intézmények — népi alkotások háza, népiskolák, művelődési otthonok — népszerűsítő munkáját vállalják át. A múzeum néha arra fanyalodik, hogy újratermelt darabok, amatőrök, kétes értékű ügyeskedők tárlataival „kulturálisorával” helyettesítse a múzeumi forrásanyag bemutatását. Így az évi rendezvénylajstrom meglehetősen hosszúra nyúlik, csupán az marad megválaszolatlanul, hogy mindebből mi a múzeumi jellegű, és közben mire haladt a múzeum jól meghatározott nemes ügye?

Úgy hiszem, az ilyen tevélyégek elkerülése és a múzeumi közművelődés helyes mederbe terelése végett nem érdektelen Korek József szavait idéznem: „A múzeumok tudományos jellegének erősítése egyformán érdeke a szaktudományoknak és a múzeumokat fenntartó hatóságoknak. Akkor gazdálkodunk helyesen a munkaerővel és az anyagiakkal, ha arra a feladatra használjuk, amely a legtöbb hasznot hozza. Ez pedig a tudományos munka és a jó gyűjtemények létrehozása. Ezt kell segíteni, mert ez az alap a népművelési munkához is, és ezt a feladatot más szervek, más intézmények nem végzik el.”

Fülöp Lajos • A kezdeményezőképeség döntő tényező

Mint az évkönyv szerkesztő bizottságának tagja biztosítom a hozzászólókat, hogy az itt elhangzott jószándékú észrevételeiket hasznosítani fogjuk a következő kötetek előállításakor. Fontosnak tartom a helyes témaválasztásra vonatkozó megjegyzéseiket. Föltétlenül a szaktevékenységnek kell a középpontba kerülnie, hogy az évkönyv tükrözze a múzeumok és közönségük kapcsolatát is. Igényesebbnek kell lenniük a szerkesztésben, hogy a jelzett hiányosságok többé ne forduljanak elő.

Valóban kevés szakemberünk van, s ez az alapvető hiányosság rányomja bélyegét egész tevékenységünkre. A megye négy múzeuma közül csak a székelykeresztúriban dolgozik olyan szakember, aki a muzeológusi mesterséget a főiskolán tanulta. A legtöbben tanári képesítéssel kerültünk a múzeumba, mely az oktatónévelő tevékenységgel csak néhol mutat rokonságot, alapjában véve egészen másfajta teendők elvégzését követeli meg. Ezért vált elsődrendű munkahelyi feladattá az önképzés; senkiből sem lesz, nem lehet múzeumőr alapos felkészülés nélkül! Sajnos, elég gyakran jelentkeznek olyanok is, akiknek fogalmuk sincs az itt folyó tennivalókról, s ezért az intézmény gyakran alkalmi munkahelyé alacsonyul, ahol egypár évet bárki eltölthet. Nem győzőm eléggé hangsúlyozni: óriási erkölcsi feladatot is vállal, aki múzeumi munkás akar lenni. Ezt saját tapasztalatból tudom.

A vidéki múzeumórnek sokféle teendője van, nemcsak szakmai. Többek között az anyagi feltételek megteremtése ugyancsak a munkaközösség teherbírástól

függ. S mindezekhez tegyük hozzá azt, amit Cseke Péter korszerű igényként fogalmazott meg: múzeumainknak a nemzetiségi tudatformálás és tudományosság műhelyeivé kell válniuk.

Az elmondottakkal csak nagyjából körvonalaztuk a leglényegesebb tennivalókat, de ha elődeink, László Ferenc, Vámszer Géza, Haáz Ferenc Rudolf, Molnár István, Tarisznyás Márton a kor igényeinek megfelelően teremtettek múzeumokat, s mutattak példát a munkában, úgy a mi mércénk sem lehet alacsonyabb. Mondanám ezt azoknak, akik a nehézségekre való utalgatásokkal csak szaporítják gondjainkat, melyeket idő teltével esetleg már orvosolni sem lehet. A feltételeket emberek teremtik meg, s a munkaközösség kezdeményezésétől, önzetlen melléállásától sok függ.

Tulajdonképpen a kezdeményezőképeség döntő tényező a baráti kör megszervezésében is, hogy a múzeum tényleg nyitott intézménnyé váljék. Ezért az érdeklődést ébren kell tartani, s a támogatóknak, adakozóknak meg kell kapniuk erkölcsi jutalmukat, éreznük kell azt, hogy a közösség megbecsüli közreműködésüket. Ellenkező esetben — erre ugyancsak van példa — a múzeum úgyszólván „légtüres térbe kerül”. Gyakrabban kellene találkoznunk a szomszédos megyék múzeumainak munkatársaival — örvendek, hogy elhangzott ez a megjegyzés. Mindannyian rá vagyunk utalva a segítségre, a konzerváláshoz, restauráláshoz például nem rendelkezünk központi laboratóriummal sem. Enélkül pedig nincs korszerű muzeológia.

Nem beszéltünk műemlékeinkről, pedig ezek gondozása, védelme, esetleges tatarozása ugyancsak a mi gondunk. Benkő Elek, múzeumunk munkatársa kitűnő műemlék-régész, de a megyében kevesen ismerik, s még kevesebben kéri ki a szakvéleményét. A szomszédos megyékből annál gyakrabban.

Végezetül: újra kérem a *Korunk* szerkesztőségét, hogy a jövőben is kísérelje figyelemmel munkálkodásunkat; minden bizonnyal a következő évkönyvünk inkább meg fog felelni az elvárásoknak, ha a támogatást megkapjuk.

Garda Dezső • Egy vidéki kutató szemszögéből

Azokhoz a vidéki kutatókhoz tartozom, akiknek nehéz munkakörülményeiről Beke György is megemlékezett; mert nemcsak a múzeumok dokumentációs könyvtárai vannak elzárva előlünk, de szinte minden tudományos tevékenység alkalmával mellőznek bennünket. Az évkönyv egyik erénye, hogy megszünteti a munkakör és a beosztás szerinti rangsorolást, és megyénk jelenlegi tudományos szintjének általános bemutatására törekszik. Ez pedig nagy eredmény! Ha elgondoljuk ugyanis, hogy gyenge minőségű dolgozatok helyett ismert szakemberektől véleményezett tanulmányok kaptak helyet, akkor megállapíthatjuk, hogy az évkönyv utat mutat Hargita megye tudományos életének további gazdagodása felé. Ezért a színvonalért meg kellett küzdeni. Minderről talán Miklóssy V. Vilmos, a kötet „alapítója”, szerkesztője tudna véleményt mondani.

Az *Acta Hargitensia* első kötete megjelenésének országos jelentősége is van; újabb nemzetiségi fórum jelentkezését jelzi az *Aluta* után, s egyben biztosítja a megyénkben dolgozó szakemberek bekapcsolódását az országos tudományos körforgásba. Talán ilyen szempontok szerint kellett volna elemezni Hargita megye első múzeumi évkönyvét.

A vita során — mint már említettem — az évkönyvben megjelent tanulmányom is szóba került. Ezzel kapcsolatban szeretném megköszönni Bodor András pozitív értékelését, s megjegyzném, hogy a kolozsvári „történeti iskola” segítségével, szakirányítása nélkül talán sohasem sikerült volna előrelépnem.

Beke Györgynek igaza van; tanulmányomban nem használtam fel Koós Ferenc írásait. Erre azért nem kerülhetett sor, mivel a dolgozat a tutajozás gyergyóremetei gazdasági-társadalmi hatásával foglalkozik, s ezért csak azokat a szerzőket említettem meg, akiknek írásait felhasználhattam az általam jelzett gazdasági-társadalmi folyamat bemutatásában.

Az *Acta Hargitensia* szerkesztésében véleményem szerint a megkezdett úton kell továbbhaladni, hogy elérhessük a Cseke Péter megfogalmazta követelményeket. Eszerint a jövőben is az egyetemi központok szakembereinek szükséges öntenniük a dolgozatok sorsáról.

Beke György • Mikor nyitott egy múzeum?

1. A kézdivásárhelyi céhmúzeumba ellátogató turistacsoportok egyike-másika inkább országos jellegű és anyagú múzeumot várna a hajdani vásárhelyi mesterek szerszámai helyén. A türelmetlenség, érintsen jámbor céhládát, szokást, nyelvet, emberi gyarlóságaink közé tartozik, és vakációs kirándulásokon az embernek több ideje marad erre is. Az ellene való orvosság igen régi és bevált: a kölcsönös megismerés és tisztelet. Az ország örvendetesen megszaporodott múzeumai között kölcsönös segítségnyújtást lehetne kiépíteni, korántsem azért, hogy egységessé mossák a különböző múzeumok nyilván eltérő jellegét, hanem a szóban forgó tárgy- vagy szakmai jellegnek a megerősítéséért. Nyilván Kézdivásárhelyen is fel kell tární a magyar, román és szász mesteremberek kapcsolatainak helyi emlékeit, hogy a kép teljesebbé váljék. Hasonlóképpen más székelyföldi múzeumok értékes segítséget nyújthatnának, mondjuk, a bukaresti múzeumoknak ahhoz, hogy hűségesen tükrözthessék a román—magyar együttélés bizonyító múltját. Veress Sándor kataszteri mérnök, egykori 48-as honvédtiszt egyike volt az első havasalföldi vasútépítőknél. Veress Sándor életrajzát irtam a bukaresti Politikai Könyvkiadó *Testamentum*-sorozata számára, s elmentem a fővárosi vasúti múzeumba; hátha hősöm számomra még ismeretlen emlékeire bukkanok. A múzeumőrök azonban Veress Sándornak a nevét sem hallották addig. Meg is kértek, hogy ami bizonyosat megtudok erről a földmérő-vasútépítő-emlékiratíró magyarról, velük is közöljem, ne maradjon hiányos a gyűjteményük. Éppígy kiegészíthetjük, közös igyekezettel, más bukaresti vagy éppen brassói múzeumok tárlóit azoknak a hajdani székely és barcasági csángó mesterembereknek az emlékeivel, akik tudásukat, életüket építették be az ipar ottani történetébe.

2. Túl vagyunk azon a primitív felfogáson, amely a múzeumokban csupán népokitó lehetőséget látott. Az ember eredetét „ábrázoló” kiállítások helyét tudományos tevékenység foglalja el. A múzeumokat látogatók száma valóban impozáns, tömeges érdeklődést bizonyít. A múzeumőrök bűvárkodását tanúsíthatja ez a vas-kos könyv is, az *Acta Hargitensia* első kötete. Örömmel látok benne szép számmal olyan dolgozatokat, amelyek szerzői nem státus szerint való múzeumi kutatók, hanem tanárok vagy egyéb rokon foglalkozásúak. Ez juttatja eszembe a kérdést: vajon elegendő tér nyílik-e mindenütt tanárainknak és más bűvárainknak ahhoz, hogy érdeklődési körük szerint elősegítsék egy-egy táj, szakma vagy város, falu múltjának tudományosan megbízható ismeretét? S vajon elég korán kezdjük-e meg fiatalságunk bevonását a szellemi életnek ezekben a régióiba?

Eszembe jut, hogy magam tekintélyes múzeumőrök előadását először tizenegy esztendőes fejjel hallgattam a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium diákjaként, 1938 őszén. A Székely Nemzeti Múzeum, ahogy alapítóinak akaratából az akkor legszámottevőbb székelyföldi múzeumot nevezték, kölcsönviszonyban állt a kollégiummal: az erdsdi ásatásokat irányító László Ferenc, a történész Csutak Vilmos, a régész Székely Zoltán egyben kollégiumi tanárok is voltak, tanári munkájuk mellett látták el a múzeumóri teendőket. Még az 1946-os esztendőben oda-kerülő Szabédi László is egyszemélyben volt múzeumőr, kollégiumi tanár, sőt 1947-ben a helyi napilap, a *Népi Egység* főszerkesztője is. Tanáraink elsősorban a diákokat — a holnapi értelmiségieket — vonták be a múzeumi rendezgetésbe. Dehogy lett valamennyiünkben történelem, néprajz! Ilyenek is támadtak közülünk, Egyed Ákos például, de fontos, hogy a nagy többség belekóstolhatott a múzeum belső életébe, megismerte hangulatát, s ha éppen azt fűjtük, hogy Gábor Áron rézágyúja dörög, nyomban felidéződött képzeletünkben a múzeumban őrzött öreg ágyú. Az én nemzedékem Barabás Miklós és Gyárfás Jenő hatalmas festményei alatt ismerkedhetett a művészettörténet alapelemeivel — a múzeumban. Hallom, hogy ezt a jó hagyományt most is folytatják Sepsiszentgyörgyön, a megye néprajzosainak kutatásait a múzeumban tartott összejöveteleken beszélük meg, a Kós Károly tervezte falak közül a szellemi igény, az önmegtartás önérzete sugárzik szét.

Napjainkban majdnem minden székely városkában van múzeum. A helytörténet úgy igazán tudomány, ha valóban „helyben” művelik. De tágabbra nyíltak-e ezzel a kapuk a kutató kedvű emberek előtt? Ez a kötet, melyet a kezünkben tartunk, mintha azt sugallná, hogy igen. Alaposabb betekintés azonban a kérdőjeleimet szaporítja. Ilyen kérdőjelet támaszthat mindenekelőtt a kötet felosztása témák szerint. Távoli szemlélőnek úgy tűnhetné, hogy a mai Hargita megyében főként természetkutatók élnek és tevékenykednek. A dolgozatok többségét ugyanis

biológusok írták, a történelem és a néprajz szerzői mögéjük szorultak mind megnyíltan, mind témáik fontosságát illetően. Úgy tetszhetnék, hogy erről a tájról — s az itt élő nép történelméről és néprajzáról — már mindent felkutattak, megírtak, közöltek, csak a feketerigók élettani funkcióinak helyi sajátosságai maradtak feltáratlanul. Elnézést kérek a szakértők szerint kiváló tanulmány szerzőjétől, megjegyzésem nem neki szól, hanem a kötet valamelyes egységülát sem nagyon tisztelő szerkesztőknek.

Vajon a történelem és a néprajz s más rokon tárgyak kutatói előtt nyitva állnak-e olyan mértékben a dokumentálódási lehetőségek, hogy kutatásaikat a tudományág mai országos szintjén végezzék? Az egyetlen csíkszeredai dokumentációs könyvtár helyzete bizonytalan, mivel úgymond nincs elég olvasója. Kozma Mária fiatal író, aki a könyvtárt kezelte, egy évvel ezelőtt még lelkesen mutatta az itt fellelhető nyomtatványokat, amelyek — egyebek között — hűen feltárták a csíki székelymagyarok bukaresti iparos életét. (S ha már a könyvek szóba hozódtak itt, nem kellene-e múzeumaink jellegét valamelyest bővíteni: a helytörténelem, a néprajz, a gazdaságtörténet emlékei mellett nem volna-e ott a helyük a táj irodalmi relikviáinak? A Benedek Elek-, Tompa László-, Tomcsa Sándor- emlékházak és -emlékszobák a romániai magyar irodalmi múzeum helyét egymagukban aligha tölthetik be.) Az amúgy is szűkös dokumentálódási lehetőségeknek tulajdonítom, hogy Garda Dezsőnek a marosi tutajozás történetéről e kötetben szereplő, helyi kutatásra alapozó tanulmánya a forrásmunkák, illetve szerzők közül éppen Koós Ferencet hagyja ki, aki a múlt század közepén — régi parasztgyerekként — látta és később leírta a Maros tutajosait. Vidéki „önkéntes“ kutatóink egy személyes intézmények, emiatt kutatásuk esetleges, hiányos, nem elmarasztalni akarom őket, hanem megdicsérni áldozatos dacolásukat a szűk lehetőségekkel. Velem is megesett, hogy kutatókedvemet zárt ajtó és bizalmatlanság lohasztotta le, s másutt kellett megtalálnom a szükséges forrásokat. Szerencsére nem minden múzeum és könyvtár ajtója egyazon zárral csukódnak. Jó Orbán Balázs ősünk előtt is ajtót mutattak Brassó város levéltárában a múlt század hetvenes éveinek elején; mikor a Barcaságról szóló kötetéhez dokumentálódni akart. A szász városatyák szerint ilyen „megbízhatatlan elem“, aki a 48-as eszmékkel kacérkodott, és Victor Hugo meg Louis Blanc barátja volt, bajt hozott volna a város történelmi nyugalomára, ha beletekint az okiratokba. Megjegyzem, a British Museumban állandó asztala volt a székely peregrinusnak. Mégis elkészítette *A Székelyföld leírásának* ötödik kötetét, a Barcaság krónikáját, s nem is pontatlanul! Alig akad vidéki tanár, értelmiségi, aki hozzájuthat ezekhez az Orbán Balázs-kötetekhez, ha belőlük szeretné ellenőrizni vagy kiegészíteni a helytörténeti monográfiák adatait! Tudom, hogy a múzeumőrök számára elérhetőek a legfontosabb kötetek vagy azok többsége, de ezúttal azokért a „vidéki“ kollégáért gyűjtöttem magam köré a kérdőjeleimet, akik nem elégednek meg a tanári, a jogászi, orvosi, mérnöki, közigazdász munkával, hanem még a kutatásét is szeretnék vállalni. Múzeumaink rendelkezésükre bocsátanak-e — szakmai és máségyéb feltételek nélkül — mindent ahhoz, hogy valóban kutathassanak, dolgozhassanak, s a hargitai meg más múzeumok következő évkönyveiben sűrűbben közölhessenek? Múzeumaink nyitottságát ezen is mérhetjük.

Deák Ferenc rajza